

СТЕНОГРАМА

виїзного засідання Комітету Верховної Ради України
з питань гуманітарної та інформаційної політики на тему:
"Реалізація гуманітарно-культурних політик в умовах війни
і поствоєнного часу: регіональні моделі, їх множинність і трансформації"

12-13 липня 2024 року

_____. ...і багато вад об'єктів, які, напевно, коли перелічувати, то це буде не один десяток об'єктів.

Громади працюють по договорах співпраці між литовськими, польськими і іншими партнерами. Я переконаний, що далі робота ця буде продовжуватися. Нам бажаю і вам всім бажаю сьогодні гарно попрацювати, гарних дискусій. Як побачите ... (*нерозбірливо*) як ми долучаємося до тих питань і тих проблем, які будуть обговорюватися на сьогоднішньому виїзному комітеті і завтра так само.

Тому всім плідної співпраці!

Слава Україні!

ГОЛОСИ ІЗ ЗАЛУ. Героям слава!

КОНСТАНКЕВИЧ І.М. Оскільки сьогодні на нашому засіданні не присутній Юрій Михайлович Погуляйко як голова Волинської обласної державної адміністрації, він делегував на наше засідання заступника профільного пана Тараса Шкітера, який віднедавна очолює цей напрямок, і ми сподіваємось, що буде адвокатом волинської теми не лише на обласному, а на всеукраїнському рівні, оскільки давно приналежить до культурної спільноти.

Тому, пане Тарасе, вам слово.

ШКІТЕР Т.І. Ірино Мирославівно, дякую.

Хочу подякувати і привітати усіх шановних народних депутатів, пана міністра, представників USAID, усіх присутніх колег, які приєднались і доєднались до нас дистанційно, хочу привітати вас на Волині.

Тема, яку сьогодні ваш комітет буде розглядати, надзвичайно важлива, тому що культура зміцнює нашу і віру і гордість у цей надзвичайно складний для нашої держави час. У воєнний час це виклик, тому що для усіх сфер життєдіяльності сфера культури не виключення. Тож сьогодні ми поділимося актуальними питаннями розвитку в напрямку та баченням щодо шляхів їх вирішення.

Впевнений, що на Волині нам є що показати і також, звичайно, є над чим працювати. Для прикладу, яскравим прикладом, який можна продемонструвати, на Волині є літературно-меморіальний комплекс, на території якого ми знаходимось. І трохи пізніше ми долучимось до презентації оновленої експозиції меморіальних будинків, які відреставрували в рамках державної програми, однак відкриття відтермінували через повномасштабне вторгнення. І фестиваль, який буде називатись "Літо в садибі Косачів".

Усім дякую, що приїхали, і бажаю вам продуктивної і конструктивної роботи сьогодні.

Ірино Мирославівно, дякую.

КОНСТАНКЕВИЧ І.М. Дякую, пане Тарасе, вам.

І нарешті я маю велику приємність і задоволення передати слово голові.

ПОТУРАЄВ М.Р. Ні, Андрію.

КОНСТАНКЕВИЧ І.М. Пану Андрію, даруйте. Так. Ось, нашому надійному партнеру, головному раднику Програми USAID, завдяки якому

наше виїзне засідання комітету стало реальністю, з можливості стало реальністю. І я хочу відразу подякувати за те, що ось такий важливий формат роботи підтримують наші колеги міжнародні донори, тому що в час війни це є дуже важливим.

Пане Андрію, будь ласка, вам слово.

ШЕВЧЕНКО А. Пані Ірино, дякую.

Пане голово, вибачайте. Я лаконічно, просто бажаючи вам сьогодні хорошого і продуктивного дня, скажу, що наша команда представляє Програму USAID "РАДА: наступне покоління". Це проєкт, який підтримує український парламентаризм завдяки щедрій допомозі американських платників податків. І ми працюємо в організації, яка називається "Інтерньюз-Україна" і яка спеціалізується на інформаційній і гуманітарній політиці, тому нас двічі просити не треба було.

Чому ми підтримуємо такі заходи як сьогодні? Ми віримо, що коли збираються розумні, креативні, небайдужі люди, яким є що сказати, і які вміють слухати один одного, з цього обов'язково народжуються хороші й якісні рішення для всієї країни.

Також скажу, що такий формат, як сьогодні, це велика рідкість зараз для країни. Тут є хороша комбінація правильних факторів: є дуже якісний й особливий комітет, є міністр і міністерство, які заточені на співпраці з парламентом і з профільним комітетом, є місцева влада, яка використовує кожен можливість для того, щоб пролобіювати якісь інтереси цього краю, врешті є дуже потужна культура спільнота в цьому краї – і тому є така комбінація факторів.

Ви приклад для всієї країни. Дякую за те, що ви саме так працюєте.

Також скажу, що для нашої програми це вже другий захід, який ми робимо тут, на Волині, за останні пару місяців. Два місяці тому у нас був чудовий захід у Луцьку – ветеранський форум. І я не знаю, чи це такий

особливий край, чи є такі особливі депутати або депутатки, які дуже ... *(нерозбірливо)* працює дуже добре.

Останнє персонально скажу, що як людина, яка закінчила школу імені Лесі Українки в Києві і чия донька навчалася у школі імені Лесі Українки в Оттаві, Канада, мені дуже приємно нарешті вперше в житті побувати тут, у цьому краї. Ми вчора з колегами домовилися, що кожен на сьогодні вивчить якийсь один нетривіальний вірш Лесі Українки, я знаю, що всі це завдання виконали, тому я завершу цитатою Лесі: "Берімося краще до роботи, змагаймося за нове життя". Хай це буде девізом сьогоднішнього дня.

Всім хорошого дня! І це наш внесок у перемогу.

Слава Україні!

ГОЛОС ІЗ ЗАЛУ. Героям слава!

ПОТУРАЄВ М.Р. Дякую.

Отже, колеги, ми розпочинаємо засідання Комітету з питань гуманітарної та інформаційної політики. Я думаю, що можна не витратити час на формальності і голосувати за порядок денний, сподіваюся, що його всі підтримують. Я просто бачу чудову картину, не бачу Zoom, тому... *(Шум у залі)*

Я не буду ставити на голосування, якщо немає тих, хто проти і утримався, то можна вважати, що порядок денний прийнято.

У мене є гіпотеза того, чому зараз так багато подій з, скажімо так, обдумуванням і плануванням розвитку української культури відбувається по майже всіх регіонах України. Це не означає, що раніше такого не було – було. І на Волині було засідання Комітету з питань гуманітарної та інформаційної політики у 2020 році, і вже тоді було зрозуміло, що регіон дуже відповідально ставиться до свого спадку культурного, до свого потенціалу розвитку культури в майбутньому, і дуже багато робить для цього

від місцевого самоврядування до очільників регіону, обласної ради, обласної адміністрації, але мені все ж таки здається, що по всій Україні зараз змінюється якість нашого відношення до питань збереження і розвитку нашої культури і культурної спадщини. І мені здається, що це через вторгнення, тому що мені, знову-таки, вибачте, повторюся, здається, що нарешті велике вторгнення, нарешті наочний приклад того, що ми дуже заважаємо самим своїм існуванням, самим фактом наявності у нас нашої мови, нашої культури, і тому вони власне хочуть знову спробувати все це знищити, і українців, і українство, і українськість. І мені здається, що коли нація це усвідомила, ми стали більше поважати себе і свій власний факт, більше цінувати нашу українськість. Це дуже важливо. Тому що, ви знаєте, що себе треба любити. Себе треба любити, себе треба поважати.

Дуже багато років ми самі собі розповідали, що ми якісь не дуже вдалі, не дуже успішні, не дуже, може, модерні, не дуже інноваційні. І це почасти ззовні все йшло. А насправді вся історія наша показує, що українці дуже інноваційні, дуже прогресивні, відкриті новим ідеям. Навіть зараз це відчувається, коли мільйони українців нарешті поїхали до Європи змушено і там побачили, наскільки їхня власна держава, їхня власна країна була всі ці роки більш прогресивна і більш динамічна, скільки досягнень зробила не державними зусиллями. Так, державними зусиллями певною мірою, але в

Фрг_12558*001*005<12:57:40><Група >

першу чергу за рахунок власної ініціативи українців. Відчули люди різницю, на жаль, великою і дорогою ціною. Але є нам все ж таки, тут я не Лесю Українку процитую, але все ж таки відому до банальності, але від того не менш важливу пораду: треба свого не цуратися, а чужому навчатися. Нам є чому ще повчитися. Власне у нас точно є нестача знання, все ще нестача знання про наш власний стан. У нас все ще, ну, ясно, що зараз є об'єктивні складнощі, що цьому заважають, але змалечку наші діти мають отримати можливість мандрувати Україною по всіх абсолютно областях, по всіх

регіонах, по всіх краях, відвідувати всі музеї, на власні очі бачити, де народжувалися титани нашої культури, де народжувалися і де діяли визначні державні діячі, духовні діячі і так далі, як це відбувається в країнах наших сусідів Центральної і Східної Європи, де оцей культурний код формується дійсно з 6-7 років.

Я знаю, що тут багато буває дітей, бо це чудове місце, і дітям тут точно комфортно. Але я точно знаю, що ... *(нерозбірливо)* треба бачити на власні очі, бо треба дихати цим повітрям, треба побачити цю землю, треба відчутти все це ... *(нерозбірливо)* Косачів, Лесю Українку, чому створився саме новий і величезний пласт української культури.

Я переконаний, що так і буде. І саме наше зібрання сьогодні, і ті доповіді, які ми сьогодні послухаємо, вони якраз спрямовані на те, щоб ми побачили перспективу, що ми можемо робити навіть за таких трагічних складних обставин, в яких ми зараз знаходимося.

Вибачте за довге вступне слово. Я бажаю всім плідної роботи, бажаю всім цікавого обміну думками. І на цьому відповідно передаю слово виконувачу обов'язки ... *(нерозбірливо)*

Ірино Мирославівно, ви ледь не загубили Андрія, а я ледь не загубив вас. Ну, тому що ми поруч.

ЛЕРОС Г.Б. Микито Руслановичу, я вибачаюсь, а ви можете попросити секретаріат, щоб вимкнули мікрофони всім, а то коли ви говорили, час від часу хтось вмикався.

Дякую.

ПОТУРАЄВ М.Р. Дякую, Гео Багратовичу. Дякую.

Отже, слово передаю із задоволенням ініціаторці нашого виїзного засідання, народній депутатці України Ірині Мирославівні Констанкевич.

КОНСТАНКЕВИЧ І.М. Шановне товариство, хочу від імені усіх волинян, які присутні і кого тут немає у цій залі, привітати всіх вас на Волині, на другому виїзному засіданні Комітету з питань гуманітарної та інформаційної політики.

Дійсно, як нагадав нам пан голова, це друге виїзне засідання і, власне, перше, яке відбувалося ще на початку нашої депутатської каденції, було символічним, тому що це був старт не тільки нашої депутатської роботи, а це був старт багатьом цікавим справам, проектам, новим напрямкам роботи. І тоді, в 2019 році починалося якраз усе з Волині.

І сьогодні ми у Колодяжному, тому що ті проекти, які були започатковані кілька років тому, вони добігли до свого кінця, до свого завершення. І по суті тоді ми починали, а сьогодні ми можемо і власне символічно переконалися у тому, наскільки ефективною була робота цих проектів, наскільки вони були якісно зроблені, і наскільки важливими були оті пріоритети, які ми обрали в 2019 році, а це було кілька таких пріоритетних напрямків: безперечно, це музеї і все, що пов'язане з музеєзнавством; це розбудова культурної мережі у громадах у контексті децентралізації, яка тоді стартувала; це був важливий напрямок – відбудова культурного спадку Волині.

І сьогодні ми будемо робити своєрідну таку ревізію того, що ми спланували, що зроблено, і як у подальшому нам працювати через регіон.

Чому ми починаємо цю роботу, засідання нашого комітету саме в Колодяжному? Тому що це не лише для волинян, але і для всіх українців місця нашої сили, місця нашої енергетики духовної – тут родина Косачів, Олена Пчілка, якої, до речі, ми відзначаємо в цьому році ювілей – 175. І тут я хочу подякувати усім членам комітету і народним депутатам, які підтримали те, щоб ця подія стала подією року. І, до речі, до цієї події ось вже видана перша книга, яка буде вручена усім членам комітету.

Тому ювілейний рік Олени Пчілки знаковий, символічно було починати і відзначати саме в родовому гнізді, дворянському гнізді Косачів. Тут формувалася українська еліта, тут формувалися ті, хто згодом стануть маркерами національної ідентичності. І це ще один напрямок роботи нашого комітету, тому що практично все, про що ми говоримо, чим ми займаємося, воно спрямоване на утвердження української ідентичності через культуру і в Україні, і за її межами.

Тому ще один важливий напрямок – говорити про розбудову культурної спроможності як в середині України, так і зовні. І міжнародний напрямок, дипломатія парламентська стала для нас вкрай важливою у час війни. І з огляду на те, що у нас накладаються ці вектори і тісно переплітаються. Колодяжне є саме тим місцем на Волині, де важливо починати розмову про це, окреслювати нові вектори поствоєнної відбудови. І ми повинні вже говорити про культуру не лише як той простір, де формуються духовні сенси, де зберігається історія й ідентичність. Ми повинні новими очима дивитися на українську культуру, яка сформувалася у часі, яка формується зараз, якою вона буде, тому що вона повинна зміцнювати наш захист, вона повинна зміцнювати наш фундамент, вона повинна бути тією основою, з якої будуть виростати наступні покоління.

Тому я думаю, що кожен наш виступ буде в подальшому і на це спрямований, що нам і як нам далі робити, щоб через культуру відбудувати державу. Бо якщо є сильна культура, буде сильною і держава.

І Леся Українка, перебуваючи в Колодяжному, в тому самому білому будиночку, написала десятки поезій життєствердних. В її душі було багато мінору, багато болю, багато жалю, але кожна її поезія пронизана вірою у те, що весна буде в Колодяжному, весна буде в Україні і весна буде для української нації. І можна згадати її вірші про те, що "я на гору круту крем'яную буду камінь важкий підіймать, і несучи вагу ту тяжкую, буду пісню веселу співать".

А можна пригадати вірш про давню весну: "Була весна, весела, щедра, мила, промінням грала, сипала квітки..." І завершується цей вірш, що "я ніколи не забуду оту весну", яка принесла їй такий дарунок.

І я думаю, що сьогодні хай літо, але для Лесі Українки це була би весна, тому що до її оселі, до її садиби приїхало коло таких шанованих, авторитетних і дорогих людей, яких можна по праву назвати культуртрегерами – ті, хто утверджують культуру, сучасну українську культуру.

Дякую вам за те, що ми сьогодні усі в день 75-ліття Колодяжненського музею тут у Колодяжному, точніше у нас в два дні різниця, але ми приїхали на день народження музею у Колодяжному сюди.

Тому дякую вам, усі колеги, дорогі друзі, і всі, хто організують це виїзне засідання комітету.

Дякую.

ПОТУРАЄВ М.Р. Дякую, Ірино Мирославівно.

Отже, тепер я передаю слово виконуючому обов'язки міністра культури та інформаційної політики Ростиславу Володимировичу Карандєєву для того, щоб ми почули його доповідь на тему: "Сфера культури в умовах воєнного стану та у повоєнний період. Означення загального стану проблем та магістральних напрямків їх вирішення".

Будь ласка, Ростиславе Володимировичу, вам слово.

КАРАНДЄЄВ Р.В. Дякую. Дякую, шановний голово комітету.

Вітаю, шановні колеги народні депутати України, представники органів місцевої влади і органів місцевого самоврядування Волині, всіх учасників сьогоднішнього нашого зібрання.

Дякую за запрошення мене особисто і нашої міністерської делегації. Вкотре повторюся, що наша співпраця є вкрай важливою і необхідною і

єдино правильним форматом взаємодії законодавчої і виконавчої форм влади, коли не листами, не зумами, а в результаті прямого спілкування й обговорення, в тому числі і закулісного, ми можемо виходити на правильні рішення і алгоритми прийняття тих саме законів і підзаконних актів, які сьогодні вкрай потрібні нашій країні. На жаль, потреба в цьому є справді дуже великою. Війна поставила низку не тільки викликів, але і достатньо серйозних проблем життєвого характеру для людей і для людей як носіїв культури, в цілому для всієї сфери культури.

Фактично ми сьогодні, будуючи модель розвитку культури в регіональному аспекті, маємо три ключових регіони за своєю специфікою. Це деокуповані території, де ми, в першу чергу місцева влада, вимушені відбудовувати і повертати українську владу, повертати українську культуру, відновлювати процеси. Це регіони, які сьогодні найбільше страждають від війни, це прифронтові, це регіони, області, цілі області, наближені до зони бойових дій, а також прикордонні з російською теж регіони України.

Але й інша частина країни, яка теж очевидно сьогодні не менше потерпає від війни, має свої серйозні безпекові проблеми, але її при цьому взяла на себе в значній мірі функції щодо стабілізації, прийняття людей, релокованих інституцій з тих частин України, де, на жаль, сьогодні спокійна, якісна й ефективна робота неможлива.

Відвідуючи області, відвідуючи українські міста, в першу чергу звичайно ті, які потребують особливої державної уваги – це і Миколаїв, Херсон, Запоріжжя, Дніпро, Донеччина, Харківщина, Сумщина, Чернігівщина – ми постійно звертаємо увагу на ті проблеми, які є не стільки локальними, а можливо навіть більш типовими, для прийняття рішень щодо яких ми можемо залучати можливо локальний досвід, але результат мати в цілому по країні.

Ми стикнулися з кількома викликами зараз вже після понад дворічного досвіду ведення бойових дій, які для нас були незрозумілі навіть ще в перші

місяці війни. Тоді для нас пріоритетом було збереження. Ми готові були і спрямовували свій ресурс на те, щоб зберегти наше довоєнне надбання, зберегти те, що дісталось нам і було зроблене працею людей в конкретних закладах культури, в інституціях в регіонах.

Станом на сьогоднішній день ми вимушені казати про те, що виклик збереження є важливим, він не втратив своєї актуальності, але наразі необхідність продовження життя, життя в умовах війни поставило перед нами ще одне завдання: створення умов для функціонування сфери культури і навіть там, де сьогодні це надзвичайно небезпечно.

Моє останнє відвідування таких міст, зокрема як Слов'янськ, Краматорськ вкотре засвідчило, що для тих людей, які там проживають, а за різними оцінками в різних містах майже половина людей навіть у Донецькій області, наприклад, у названих мною містах, сьогодні за своїм місцем реєстрації, довоєнним, знаходяться, працюють, живуть. І це життя має бути забезпеченим не тільки з точки зору елементарних людських потреб, як то забезпечення першими комунальними потребами, але і задоволення освітніх, духовних та інших культурних потреб людей. У цьому зв'язку ми мусимо звертати увагу на тих людей, які не тільки залишилися в зоні фактично бойових дій, але і навіть з часом повернулися туди.

Не можемо не забувати, і це теж є одна зі складових нашої новітньої політики, людей, які є вимушено переміщеними особами, які працювали в закладах культури до війни, які працювали можливо навіть у перші місяці, але в подальшому змінили місце свого проживання. Частина з них, на жаль, залишили сферу. Частина з них сьогодні є нашою людською втратою. І хоча вони є живими, слава богу, і працюють в інтересах країни, але, на жаль, на інших ділянках – не в сфері культури, не в інтересах розвитку і збереження, на жаль, нашої сфери.

Дуже складно з адаптацією і з професійною реалізацією працівників сфери культури в нових місцях, адже наша сфера переважно є бюджетною, і

забезпечення роботи, а це значить прийом на роботу, організація робочих місць і найголовніше виплата заробітної плати здійснюється через бюджети. Добре, коли працівники залишаються юридично прив'язаними до своїх підприємств, установ, організацій, і перебувають у релокованому стані, отримуючи заробітну плату, але доволі часто ми стикаємося з тим, що працівники закладів культури, які опинилися сьогодні або на тимчасово окупованій території, або не можуть продовжувати свою діяльність у наслідок небезпеки, стикаються з проблемами сам-на-сам і вирішують їх, на жаль, далеко не завжди перебуваючи у полі трудових відносин зі своїми рідними закладами культури. Це теж ще один виклик, який сьогодні складає наш порядок денний уваги і розв'язання проблеми.

Людський фактор, цій темі була присвячена одна з останніх наших конференцій і форумів в Києві, і це без сумніву, мабуть, найважливіше, оскільки культуру створюють не заклади як такі, не юридичні організації і установи, а саме люди. Тому саме людина, незалежно від того, де вона працює, ким вона працює, я маю на увазі персонально статус працевлаштування і відношення до того чи іншого закладу, є або творцем або зберегічем або ж вона не здійснює цієї роботи зовсім.

На жаль, ми сьогодні відзначаємо наші втрати, в тому числі людські втрати, в тому числі і на фронті. Багато людей перші місяці зголосилися йти добровольцями, вони залишили, на жаль, наш культурний напрямок діяльності своєї. Неможливо суміщати, будемо чесними і відвертими, служіння в Збройних Силах і культурні процеси. Мало кому це вдається і це не є типовим. Тому фактично ми мусимо визнати, що ми здобули героїв, але втратили їх, можливо, як наших бойових одиниць на нашому культурному фронті.

Дуже прикро, коли ми втрачаємо людей, які гинуть, і це теж приклад героїзму, приклад відданості. І коли ми бачимо, що не тільки з пером в руках, не тільки з кінокамерою і фотокамерою, не тільки з пензлем може людина

стати героєм нашої країни. Віддана свого часу сфері культури вона, змінивши свій робочий сценічний одяг на камуфляж або взявши до рук зброю, може стати героєм війни. Честь і хвала таким без сумніву людям, і це теж велика складова нашої національно-патріотичної політики сьогодні, коли ми беремо за взірць і прагнемо виховувати нове українське покоління – покоління війни на прикладах не просто героїв-фронтовиків, але і на прикладах тих, хто, будучи відданими нашій країні в довоєнний час в сфері культури, будучи видатними, відомими українськими митцями, сьогодні віддали своє життя за нашу незалежність.

Мушу визнати також втрати серед тих, хто сьогодні покинув нашу країну і знаходиться за кордоном. Більшість, на жаль, цих людей припинили свою діяльність у сфері культури. Мало кому вдається знайти себе на ринку в тих країнах, де вони зараз знаходяться. Ми тішимося, якщо через організації української діаспори, через посольства нам вдається продовжувати певні контакти і найголовніше забезпечувати функціонування культурних українських осередків, новітніх культурних осередків за кордоном. Але це дуже серйозний виклик, він непростий.

Ми покладаємося зараз тут на підтримку і зусилля, які здійснюються по лінії культурної дипломатії нашими колегами з Міністерства закордонних справ і зокрема Українського інституту. Я особисто увійшов до наглядової ради цієї організації саме з цієї метою, щоб максимально щільніше була наша співпраця двох відомств суто культурного, гуманітарного і того, який опікується зовнішньою політикою України.

Щодо цих людей. На жаль, чим довше ми перебуваємо в стані війни, чим довше ми не можемо створити умови для їх повернення в Україну, тим більш глибою стає їх соціалізація за кордоном, тим більше звикають до життя в новітніх умовах, нових країнах матері, їхні діти, доволі часто в тому числі і батьки, чоловіки, якщо це багатодітні родини або чоловіки, які мають

право проживати за кордоном, отримавши перед цим можливість виїхати з країни.

Затримка вирішення глобального питання нашої перемоги і завершення війни звісно, що не в колі нашої, на жаль, компетенції і можливо не залежить навіть до кінця від тільки бажання українців, але тим не менше вона дуже позначається на стійкості, сталості і спроможності культурної сфери. За нашими оцінками на сьогоднішній день наші втрати складають близько 40-42 відсотків тої частини людей, які залишили сферу культури. Це значить, що ми просто збідніли і втратили певний ресурс.

Щодо інституцій. Звісно, в першу чергу ми констатуємо наші втрати і змушені перебудувувати свою політику в частині роботи на територіях, які максимально наближені до зони бойових дій.

Я не буду зараз коментувати ситуацію на тимчасово окупованих територіях, там, як ви розумієте, культурна українська діяльність сьогодні взагалі неможлива. Деякі інституції залишаються в своєму навіть робочому стані. Більше того, вони відкриті для відвідувачів, звичайно з певним ризиком, але тим не менше працюють сьогодні і бібліотеки, і деякі клубні заклади. В більшості випадків припинили свою роботу музеї, оскільки відповідно до встановлених законодавством регламентів перед ними було поставлено завдання евакуації культурних цінностей, евакуації своїх артефактів, ну, і фактично основний предмет діяльності музеїв і заповідників – це популяризація культурної спадщини ... *(нерозбірливо)* він, на жаль, був втрачений.

Натомість багато сьогодні інституцій, як-то таких як я назвав, бібліотеки клубів продовжують свою роботу. Серед новітніх закладів, це центри культурних послуг, які утворені станом до війни були далеко не всюди, але тим не менше стали такими новітніми форматами нашої роботи, там де вони були утворені і працюють зокрема в місті Покровську, вони залишаються, і вони теж так само виконують свої завдання.

На жаль, ми стикаємося з викликами безпеки. У багатьох регіонах прийняті рішення на рівні обласних військових адміністрацій щодо припинення надання культурних послуг в режимі офлайн, тобто на стаціонарі. Більшість з них перейшли на дистанційну роботу. Спочатку війни це було надзвичайно корисне рішення, важливе, це дозволило нам зберегти викладачів, які не пішли на інші форми своєї діяльності, зберегти контингент слухачів-отримувачів освіти, зокрема мистецької освіти, що дуже непросто і важливо, оскільки це освіта неперервна і передбачає тривалий надзвичайно період підготовки майстра виконавця.

Але станом на сьогоднішній день ми констатуємо, що навіть вже є діти, які не знали за своє освітнє життя, за період набуття певних освітніх кваліфікацій, можливості лекційної і семінарської навіть роботи на стаціонарі. Спочатку це був COVID-19 і обмеження, пов'язані з цією безпекою, а потім очевидно, що війна наклалася. І навіть деякі бакалаври вже цього року отримували дипломи, відвідавши, може, один раз чи два свої вищі навчальні заклади і не розуміючи навіть, що таке гарне студентське життя.

Смію зараз сказати і, на жаль, ці факти невтішні і цифри це підтверджують, що якість такої дистанційної освіти вкрай низька. Є звичайно певні генії, які знаходять можливість свого підвищення освітнього рівня. Я маю на увазі геніїв як серед студентів, так і серед викладачів, які навіть в таких умовах можуть викладати культурно-мистецькі освітні дисципліни. Проте ця практика, на жаль, є нетиповою, і в більшості випадків ми стикаємося з тим, що, на жаль, загальний освітній рівень падає. Це об'єктивна обставина.

Проте, у нас є певні рішення як щодо організації і цього процесу, і в тому числі організації взагалі діяльності закладів культури, які були релоковані на нових територіях. Знову ж таки щодо релокованих закладів культури, так само як і щодо освітніх процесів, ми відзначаємо певною мірою неефективність їх роботи. Врешті-решт це лише збереження юридичної

особи, збереження людей і можливість виплати їм заробітної плати. А сама діяльність, чи є вона ефективною? В більшості випадків її навіть немає, не те, що вона неефективна і неякісна.

Ми розглядаємо зараз, вивчаємо пропозиції щодо зміни взагалі формату діяльності релокованих закладів. А саме, розуміючи, що вирішення безпекових питань і питань, пов'язаних із завершенням війни, є достатньо відтермінованим на сьогоднішній день, ми мусимо думати про людей, про культурні процеси вже сьогодні і забезпечити умови перебування і ефективною роботи, врешті-решт і ефективного використання бюджетних коштів.

На нашу думку, скажу зараз тільки тезово, необхідно встановити, і ми вже розробляємо відповідні рішення і процедури, щоб люди працювали на стаціонарі – не через комп'ютери, не через телефони, а працювали на стаціонарах в нових місцях свого проживання, були працевлаштовані офіційно в штатах нових закладів культури, щоб ті фінансові ресурси, які сьогодні розподіляються через військові адміністрації, де припинена діяльність, які є самі адміністрації можливо переміщеними, щоб ці заклади або були тимчасово припинені в своїй діяльності, а люди були працевлаштовані в нових закладах культури в нових своїх місцях, щоб так само діти, які переїхали на нові території свого проживання в рамках України, в межах України, знаходили свої парти, знаходили свої аудиторії за місцем свого проживання, щоб ми відновили все ж таки процес офлайн-освіти і офлайн надання культурних послуг, це є сьогодні рішенням важливим з точки зору збереження якості. Бо просто так, вибачте, будь ласка, тримати заклади, тримати людей, навіть розуміти, що ми здійснюємо важливу соціальну місію і соціальну функцію збереження людини при культурі, але навіщо це збереження, якщо як такої культури і культурного продукування немає?

Це непрості рішення, ми їх зараз обговорюємо з нашими колегами з Міністерства тимчасово окупованих територій, але вони на часі і будуть нами розроблятися.

Щодо культурної спадщини. Очевидно, цей аспект теж надзвичайно важливий і особливо болісний, коли ми втрачаємо об'єкти культурної спадщини, історії, архітектури, культури, бо їх неможливо повернути. Людину можна навчити. Навіть той, хто зараз тимчасово втратив зв'язок зі сферою, вийшов за межі культурного продукування, колись може повернутися, може навчити когось нового. До речі, якраз з притоком нових кадрів теж є питання. Але, слава богу, ми сьогодні маємо певні інструменти і все ж таки люди звертають свою увагу до навчання і підготовки, в тому числі здобуття вищої освіти у сфері культури. Але щодо культурної спадщини це неможливо. Будь-яка відбудова – це вже, як-то кажуть, новобуд, але це не та пам'ятка, яка, на жаль, є втраченою.

Станом на сьогоднішній день понад тисячу, точніше, за даними на початок місяця тисячу 80 об'єктів культурної спадщини постраждали, причому постраждали настільки, що майже втратили свій статус пам'ятки: деякі знищені повністю, деякі потребують дуже серйозної реставрації. Виклик війни, на жаль, сьогодні не дає нам можливість проводити цю реставрацію і не тільки безпековий фактор впливає на це, але і фактор відсутності певного ресурсу.

Реставраційні роботи надзвичайно дороговартісні, сьогодні держава не може забезпечити (і це правильно) проведення цих робіт, все ж таки є інші пріоритети, але консерваційні і протиаварійні роботи ми маємо виконувати. Наскільки це можливо, ми робимо, слава богу, ще залишається такий ресурс на цей рік, він складає трошки більше 250 мільйонів гривень, це ресурс тих коштів, які за Програмою "Велика реставрація" надходить на рахунки нашого міністерства від сплати ліцензій суб'єктами ігрового бізнесу. В якійсь мірі це допомагає, принаймні ми зараз завершуємо ті реставраційні роботи, які були

розпочаті ще у довоєнний період. Ну, це важливо, щоб зберегти пам'ятку, щоб вона не зазнала остаточних руйнувань.

Вирішуємо певні завдання, пов'язані з протиаварійними і консерваційними роботами, деякі робимо інші роботи важливого характеру, але, як ви розумієте, цих коштів вкрай недостатньо. Колись давалося мільйони гривень – це були великі суми. Сьогодні, на жаль, ні, інфляційні процеси і вартість будівельних послуг, і найголовніше відсутність будівельників, відсутність фахівців, які готові і спроможні працювати в зоні небезпеки, теж позначається на їх вартості.

Як приклад наведу тільки те, що протягом року майже здійснювалися роботи щодо пошуку виконавців протиаварійних робіт в садибі Сковороди на Харківщині, і основною перепорою (три рази оголошувався тендер, і не був знайдений виконавець), основною перепорою було не небажання робити ці роботи, а страх, оскільки 20 кілометрів до фронту і постійні небезпеки, мало хто міг зголоситися виступити підрядником на виконання таких робіт. І врешті-решт, дякую колегам із Харківської області, знаю, вони теж беруть участь дистанційно в сьогоднішньому засіданні, питання це в якійсь мірі зараз знаходить своє вирішення.

Хочу щодо спадщини ще сказати кілька слів. Більш розгорнуту інформацію дасть моя колега Наталія Василівна Войцещук, яка очолює департамент культурної спадщини. Але я буквально тезово саме по цьому аспекту. Який ще виклик? Здавалося б, зробили добру справу – евакуювали культурні цінності з більшості, слава богу, де встигли, музеїв і заповідників, коли пішла російська навала. Не все вдалося, це окремі питання. Але там, де вдалося, дякуємо і громадським організаціям, які були долучені до цього процесу, і самим музейним працівникам.

Де сьогодні знаходяться ці культурні цінності? Ну, очевидно, в безпечному місці. Ми з вами розуміємо, що це Західний регіон України і Волинь в тому числі. Але чи є у нас умови для їх зберігання? Ми

констатуємо, на жаль, сьогодні відсутність у більшості випадків належних умов для зберігання музейних фондів власних в музеях України. Навіть в таких, здавалося б, потужних організаціях, як національні музеї і заповідники, як-то Львівська національна картинна галерея, як-то деякі інші національні музеї, в тому числі в місті Києві.

На жаль, протягом років неналежною була увага держави до цього аспекту – аспекту створення умов збереження і охорони артефактів, які знаходяться в музейних колекціях, знаходяться на зберіганні на тимчасовому використанні в тому чи іншому музеї. Годі казати вже, що ці музеї і заповідники готові були прийняти і зберігати в належних умовах ще й додаткові колекції з релокованих музеїв або ж просто переміщених внаслідок евакуації. Це серйозний виклик, і він важливий. Бо одне діло, коли збереження триває місяць, два, три, рік навіть, а інша ситуація, коли це тривале зберігання. Музейні предмети потребують своєї уваги, за ними треба дивитися, доглядати. І це увага з боку людей, музейних працівників, які на місцях очевидно не завжди можуть забезпечити ще додаткове таке навантаження. Це витратні матеріали, пакувальні матеріали і найголовніше фізико-хімічні умови зберігання. Бо ми тут, як-то кажуть, всі свої і можемо ділитися своїми бідами, тому я скажу, що у багатьох випадках прямо в тих ящиках, в яких були предмети евакуйовані, вони і зберігаються в місцях свого переміщення і іноді, не завжди, в пристосованих місцях. Це дуже серйозний виклик, Наталія Василівна про це скаже більш професійно кількома словами.

І знову ж таки, безпекові умови зберігання, це що? Це створення сьогодні надійних укриттів. Система людської безпеки, яка стала нам всім зараз зрозумілою і відомою, передбачає такі терміни, як найпростіше укриття. Це звичайний підвал. Очевидно, що його можна, такий формат було б використати і для збереження культурних цінностей. Проте виявляється,

що у підвальних приміщеннях зберігати артефакти і музейні предмети не можна. Це теж виклик, який потребує свого законодавчого вдосконалення.

З іншої сторони є ще такий більш суттєвий, більш серйозний спосіб безпекового перебування як бомбосховище, протирадіаційне укриття. Очевидно, що саме такого рівня мають бути створені сьогодні місця для збереження евакуйованих, релокованих культурних цінностей. На жаль, таких місць збереження у нас в країні просто немає. Це теж ще одне серйозне завдання, яке буде стояти і стоїть вже зараз перед нами. Для його вирішення ми долучаємо міжнародні інституції, міжнародні організації, які готові і вже розпочали фінансування по деяких проектах. Проте це досить тривалі рішення, які очевидно пов'язані з інфраструктурними змінами.

Проте добре, що в темі нашого порядку денного є не тільки умови війни, але й поствоєнний час, тому ми маємо і повинні планувати трошки далі, ніж на місяць і навіть на рік, тому вирішення питань життя в умовах постійної, перманентної війни, і як зазначив свого часу і Президент України, ми маємо дивитися на ті країни, які стикаються з таким викликом, як-то, наприклад, держава Ізраїль, і розуміти, що нескоро ще наш сусід північно-східний стане добрим сусідом і добросусідство колись, можливо, з'явиться, але з країною, може, з іншою назвою. Але сьогодні ми мусимо готуватися, на жаль, до життя в небезпеці і створювати умови для того, щоб і люди працювали, і наші музейні колекції, музейні предмети знаходилися в безпечних умовах.

Торкнуся ще буквально два слова, а потім, якщо дозволите, я хотів би презентаційно сказати про тему меценатства. Сьогодні з початком війни ми по-новому відкрили для себе таке явище, як благодійність, через волонтерську діяльність, коли люди благодійно надають своє майно, свій вільний час, надають свої кошти. Така потреба є і в сфері культури.

Сьогодні Закон про благодійні організації визначає, що благодійність у сфері культури зокрема є меценатством. Але, на жаль, крім цього одного

абзацу, більше ніяких додатково ні на законодавчому рівні, ні на підзаконному ніяких нормативних актів не було розроблено і прийнято. Це теж серйозний виклик долученості до нашої сфери, до її капіталізації ресурсів не бюджетного походження. Це не тільки міжнародні організації, яким ми дуже дякуємо зараз, які небайдужі допомагають нам, і це не тільки ЮНЕСКО, наприклад, в сфері спадщини, Фонд ALIPH, і USAID, якому ми зокрема вдячні за організацію і дотичність до сьогоденного проекту, багато інших. Але і, слава богу, є сьогодні українські меценати і українські спонсори, які допомагають нам.

Навіть в умовах війни є ще бізнес-організації і бізнес-проекти, які успішні. Так, вони теж втрачають. Це і сфери енергетики, це і сфери торгівлі, але знову ж таки якраз представники цих напрямків, потужні українські наші національні бізнес-організації, бізнес-корпорації сьогодні допомагають в сфері культури. Хотілося б, щоб держава належним чином не просто дякувала їм з трибун через мікрофони або ж красиві дописи у фейсбуці, але щоб це була зворотна мотиваційна співпраця. Я торкнуся цієї теми, з вашого дозволу, трошки пізніше.

Якщо дозволите, я зараз передам слово для більш конкретної і деталізованої інформації в сфері культурної спадщини моїй колезі пані Наталії Войцещук.

ПОТУРАЄВ М.Р. Пані Наталія у нас в наступному блоці, наскільки я пам'ятаю. Правильно, Ростиславе Володимировичу?

КАРАНДЄЄВ Р.В. Окей.

ПОТУРАЄВ М.Р. Ми ж на цьому не закінчуємо. Програма у нас велика і насичена.

Зараз я запрошую до слова директора Департаменту культури, молоді та спорту Волинської облдержадміністрації Олександра Хвіщука з доповіддю на тему: "Актуальні питання розвитку культури через реформу ЦКП та охорона культурної спадщини Волині в умовах дії правового режиму воєнного стану".

Отже, будь ласка, пане Олександрє.

ХВІЩУК О. Микито Руслановичу, дякую.

Шановні учасники засідання, усі присутні! Першочергово я висловлюю слова вдячності нашим Збройним Силам України, які щоденно, щосекундно докладають максимум зусиль для того, щоб наша Україна перемогла, а так однозначно і буде, віддаючи найцінніше. І ми завжди повинні пам'ятати, якою ціною ми маємо зрештою і сьогодні можливість працювати, розвивати галузь культури і просто жити. Тому слава всім Збройним Силам України!

Розпочну свій виступ зі слів нашого Президента Володимира Зеленського, який на церемонії вручення Шевченківської премії сказав: "У час війни навіть ба більше ніж у час миру ми всі маємо пам'ятати, що культура має значення і люди культури мають значення, усі, хто промовляє про Україну, озвучує те, що на серці, зберігає все, через що ми йдемо, відроджує те, що могло бути забутим, але оновлене дає людям сили, дає емоції.

Попри війну, біль і руйнування українська культура говорить про те, що з нами відбувається, про те, що ми стоїмо, ми працюємо, пишемо картини, вірші, співаємо, граємо вистави і створюємо виставки, творимо нові сенси і задаємо тренди для усього освіту".

Департаментом культури, молоді та спорту Волинської обласної державної адміністрації забезпечено реалізацію державної політики у сфері культури та охорони культурної спадщини на Волині. Мережа установ у сфері культури в області включає 1 тисячу 207 закладів, у яких працює 3

тисячі 638 осіб. Департамент здійснює оперативне управління 11 установами обласної комунальної форми власності, серед яких: два академічні театри, три бібліотеки, дві адміністрації державних історико-культурних заповідників, Краєзнавчий музей, Науково-методичний центр культури, філармонія, фаховий Коледж культури і мистецтв.

Одним із основних завдань в усіх 54 територіальних громадах Волинського регіону залишається збереження здатності забезпечення соціальних стандартів у галузі культури. Тому з метою організації ефективної діяльності закладів культури Міністерством культури та інформаційної політики України ініційовано створення центрів культурних послуг як таких багатофункціональних закладів культури, осередків формування згуртованості жителів громади, місць перезавантаження свідомості і натхнення, турботи про людей, соціалізації, розвитку та збереження національної ідентичності, магнітів для молоді та бізнесу, каталізаторів економічного розвитку через креативні індустрії, туризм та інфраструктуру гостинності.

Станом на 1 липня 2024 року на Волині працює 28 таких центрів, які почали створюватися ще в 2018 році, чотири з яких мають назву "Центр культурних послуг". А решті на підсумковому засіданні колегії департаменту було рекомендовано привести назви у відповідність до методичних рекомендацій міністерства. До речі, процес утворення саме центрів культурних послуг у територіальних громадах області триває і досі. Тому громадам варто і надалі використовувати у роботі методичні рекомендації МКІПу та успішний досвід колег, що вже працюють з певними результатами, досить вдалими, в нових умовах.

Принагідно зауважу, що організаційно-управлінська структура центрів відрізняється і залежить від кількості обраних напрямів роботи, які формуються згідно з потребами та інтересами населення кожної територіальної громади.

Основними серед яких зазвичай є культурно-просвітницька та дозвіллева робота, розвиток аматорського мистецтва, відродження та популяризація народних свят, звичаїв, обрядів тощо. Всі центри культурних послуг в області здійснюють свою діяльність відповідно до програм розвитку культури, мистецтва та охорони культурної спадщини місцевих органів влади.

Так прикладами успішної діяльності можна назвати центри культури та дозвілля Камінь-Каширської, Володимирської, Луцької міських територіальних громад, Іваничівської, Маневицької, Ратнівської, Любешівської, Люблинецької, Олицької, Цуманської селищних територіальних громад, Підгайцівської сільської територіальної громади.

До прикладу, у Камінь-Каширській громаді творчо працює 166 клубних формувань, звання "народний аматорський" носять 12 колективів, із них 9 функціонує в центрі культури і дозвілля, 3 у сільських закладах культури. Репертуар колективів спрямований на національно-патріотичне виховання громадян і популяризацію духовних надбань Волинського краю.

Попри складний для всієї країни час, творчі колективи упевнено довели, що волинська культура зокрема, а українська в цілому на часі, адже саме силами працівників галузі проводиться титанічна волонтерська діяльність, здійснюються збори коштів на потреби Збройних Сил України, робота спрямовується на піднесення бойового духу та реабілітацію військовослужбовців саме через культуру.

Із приємністю відзначу, що у 2024 році тільки центром культури і дозвілля Камінь-Каширської міської ради зібрано понад 750 тисяч гривень благодійних коштів. А загальна сума зборів закладів культури краю на потреби Сил оборони становить понад 8 мільйонів гривень.

Не можу не згадати, що постійно триває активна робота з виявлення, дослідження і охорони нематеріальною культурної спадщини. Завдяки кропіткій, пошуковій дослідницькій праці елемент традиції ткацтва у Камінь-

Каширській громаді представлено в національному переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України. Також сьогодні фахівці Камінь-Каширщини разом із обласним науково-методичним центром культури плідно працюють, аби внести елемент традиції приготування мандрічок до національного переліку.

Центр культури Княгининок Луцької міської територіальної громади успішно адаптований до нинішніх умов. На його базі діє 12 центрів арт-терапії, де системно проводяться майстер-класи, творчі лабораторії, майстерні, літературно-мистецькі зустрічі.

Так, наприклад, із метою збереження та популяризації культурної спадщини, утвердження духовності, національної ідентичності успішно реалізовано творчі проекти, Різдвяна та Великодня майстерні, проведені заходи в межах благодійних мистецьких програм "Музика, народжена війною", "Великодній кошик для солдата", "Паска задля Перемоги". Народний аматорський фольклорний гурт "Княгининські Хорошухи" та ансамбль народної музики "Колоритні виграчі" постійно організовують виїзні виступи у реабілітаційних центрах Луцька та військових гарнізонах. А у літній період для дітей військовослужбовців та внутрішньо переміщених осіб проводяться заходи в межах проекту "Творче літо".

Досить продумано організована робота у Іваничівському центрі культури та дозвілля, де діє шість зразкових народних колективів, які є постійними учасниками конкурсів і фестивалів, а також поціновувачами і збирачами фольклору. На базі колективів "Горлиця" та "Прибужаночка" відтворений елемент – весільний обряд читання корони, який було презентовано на Всеукраїнському форумі з нематеріальної культурної спадщини, який відбувався у Рівному у вересні 2023 року.

Спільно з благодійним фондом "Сучасна Україна" за сприяння Іваничівської селищної ради було реалізовано проект "Жива. Справжня історія кохання", до якого долучилися дружини полеглих героїв з

Іваничівської громади. Заходи проекту відбувалися у форматі таких терапевтичних прийомів засобами живопису.

Важливим вектором діяльності комунального закладу "Центр культурних послуг Володимирської міської ради" є здійснення молодіжної політики у громаді і з цією метою міською радою на базі центру культурних послуг було створено Володимирський молодіжний центр, у якому в рамках менторської програми "Без надриву", що організовується громадською організацією "Дозвілля", обговорювалися питання формування особистості та готовності на потреби сучасного суспільства.

Збереження і примноження мистецьких традицій, організація дозвілля населення, розвиток аматорської творчості та благодійницька культурна ініціативність – це основні завдання, які покликані здійснювати клубні установи комунального закладу "Центру культурних послуг Ратнівської селищної ради" і "Центру культури і дозвілля Маневицької селищної ради".

Різноманітно організовано діяльність комунального закладу "Центру культури і туризму, молоді та спорту Підгайцівської сільської ради", яка здійснюється за напрямками не лише розвитку культури, але і спорту, молодіжної політики, туризму та, що не менш важливо, національно-патріотичного виховання. Створена при центрі молодіжна рада та функціонує простір CQ, у якому молодь обмінюється досвідом, проводяться тренінги, семінари, творчі вечори та інші заходи. Центр працює за п'ятьма різновекторними програмами.

Одним із пріоритетних напрямів діяльності центру культури і дозвілля Олицької селищної ради є промоція сфери туризму. Завтра комітет продовжуватиме роботу на цій локації і матиме можливість уже очно в цьому не лише з цим ознайомитися, але і переконатися. Тому центри культурних послуг територіальних громад області – це духовні, культурні осередки, що відіграють дуже важливу роль у житті громад. Сьогодні це вже нова модель надання не лише культурних, але й усіх інших супутніх гуманітарних послуг.

Сьогодні, можливо як ніколи, ми також чітко усвідомлюємо, що збереження культурної спадщини й історичної пам'яті це дієвий інструмент відновлення української ідентичності. Збереження культурної спадщини України і її невід'ємної частини Волині звісно ж потребує залучення додаткових фінансових ресурсів. Протягом 2021 року на території Волинської області реалізовано два проєкти "Великої реставрації" із залученням коштів субвенції з державного місцевого бюджету в рамках програми "Велике будівництво". Зокрема проведено реставраційно-ремонтні роботи пам'яток культурної спадщини "Білого" та "Сірого" будиночків Косачів, презентація яких відбудеться згодом.

І я, користуючись нагодою, вкотре хочу висловити слова вдячності всім депутатам комітету, які доклали максимум зусиль для того, щоб ця субвенція із державного бюджету нашому обласному все-таки відбулася і успішно була зреалізована.

Археологічне дослідження – це теж складова частина проєкту "Реставрація, ремонт та пристосування пам'ятки архітектури національного значення в замку Радзивілів XVI століття в селищі Олика". Розкопки передували майбутнім реставраційним роботам, і уже завтра члени комітету теж продовжать роботу на цій локації і матимуть можливість наочно це переглянути.

Сьогоднішній захід – це така своєрідна платформа для обговорення актуальних питань захисту культурної спадщини в умовах воєнного стану та обміну досвідом щодо дієвих заходів, спрямованих на збереження культурного надбання на всіх рівнях державного управління, і це дуже важливо. Волинь – одна з небагатьох областей, на території якої станом на поточну дату не було завдано збитків під час війни. Однак сфера охорони культурної спадщини перебуває на особливому контролі у керівництва Волинської обласної військової адміністрації. І з метою опрацювання питань налагодження чіткої взаємодії в умовах воєнного стану, а також з

урахуванням розташування регіону у безпосередній близькості до кордонів України керівництвом обласної військової адміністрації за участі керівників окремих закладів культури та правоохоронних органів першочергово ще у 2022 році було проведено робочу нараду з питань збереження пам'яток і культурних цінностей області, у якої визначено чіткий механізм і порядок евакуації та збереження культурних цінностей, а також окреслено обсяги і номенклатуру музейних фондів області, що потребують захисту та за потреби будуть планово і екстрено евакуйовані.

Зазначу, що на території Волинської області на державному обліку перебуває 1 тисяча 519 пам'яток, а до переліку щойно виявлених занесено 1 тисяча 826 об'єктів культурної спадщини. В умовах сьогодення в українському суспільстві справедливо загострилося негативне сприйняття об'єктів, які стосуються російської культури та історії, монументів та пам'ятників зокрема. Тому департаментом у ефективній співпраці з Міністерством культури та інформаційної політики України вживалися заходи щодо перегляду статусу об'єктів культурної спадщини, що підпадають під дію законодавства про декомунізацію. У результаті станом на поточну дату ми маємо позитивне рішення від профільного міністерства по 27 таких об'єктах, які втратили предмет охорони, не мають жодної художньої цінності та є об'єктами пропагандистської спрямованості.

Тому, користуючись нагодою, теж вкотре дякую за комунікацію і оперативне швидке вирішення таких буденних у нашому ключі, але надважливих питань.

Дякую, колеги.

Чинною комплексною регіональною програмою передбачено фінансування відповідних заходів з охорони об'єктів культурної спадщини, паспортизації, виготовлення облікової та технічної документації та організації наукових досліджень, пам'яток. Однак, фінансування програми, відверто кажучи, з обласного бюджету, звісно, з урахуванням значної

кількості об'єктів, в тому числі щойно виявлених, а також пріоритетних потреб, пов'язаних з введенням правового режиму воєнного стану, не забезпечує повного обсягу виконання робіт, спрямованих на забезпечення реалізації державної політики у сфері охорони культурної спадщини. Водночас департаментом вживаються вичерпні заходи щодо пошуку додаткових фінансових можливостей, спрямованих на утримання та збереження культурного надбання області.

Систематично ведуться перемовини з територіальними громадами з питаннями фінансових спроможностей виготовлення облікової документації на об'єкти культурної спадщини за рахунок місцевих бюджетів. І тут ми маємо приємні результати, адже саме у 2023 році за рахунок місцевих бюджетів було асигновано більше 2 мільйонів гривень на реставраційно-ремонтні роботи на пам'ятках та інші заходи з охорони культурної спадщини.

І знову-таки, користуючись нагодою, дякую всім головам територіальних громад, там які перебувають тут очно і тим, які дистанційно сьогодні з нами працюють, за цю ефективну співпрацю, яка у нас є. Ми розуміємо, яка ситуація в кожній громаді, ми прекрасно розуміємо, що всі фінансові ресурси як держави загалом так і кожного регіону зокрема, кожної територіальної громади як органу місцевого самоврядування ідуть на потреби Збройних Сил України, на додаткове укомплектування, але попри те в кожній з регіональних програм, з місцевих програм є можливість і певна кількість коштів, які закладаються на охорону культурної спадщини. І сьогодні це теж дуже важливо.

Крім того, профільним підрозділом у взаємодії з державними історико-культурними заповідниками, а також Волинським краєзнавчим музеєм скерована пропозиція Міністерства культури та інформаційної політики щодо пріоритетних щодо пріоритетних проектів відновлення об'єктів культурної спадщини Волинської області. І ми думаємо, що вони згодом теж будуть успішно розглянуті. Водночас вживаємо також заходів щодо внесення

цих проектів до цифрової екосистеми для підзвітного управління і відновлення DREAM.

В умовах воєнного стану вкрай важливим є і належний облік об'єктів культурного надбання. Так на кінець 2023 року за поданням військової адміністрації до реєстру було внесено 113 пам'яток. І станом на 1 липня це уже 362 об'єкти: 23 національного і 339 місцевого значення.

До списку історично населених місць України включено 20 населених пунктів Волині. Сьогодні у встановленому чинним законодавством порядку розроблено та затверджено 5 історико-архітектурних опорних планів, а саме міст Любомля, Володимира, Луцька, селищ Голоби й Олика. Відповідно до інформації, наданої органами місцевого самоврядування та районними військовими адміністраціями, роботу щодо розроблення ІАОПів активізовано і по інших історично-населених містах. ІАОПи міст Ковеля, Камінь-Каширського та селища Луків подані в Міністерство культури та інформаційної політики України.

До актуальних питань належить також робота із цифровими реєстрами. За час військових дій основним завданням музейників стало збереження колекцій через їх оцифрування. За ініціативи та сприяння департаменту проведено обласний семінар-практикум для музейних працівників на тему: "Оцифрування музейної колекції. Завдання, принципи, можливості". Музейникам області надано основні рекомендації щодо впровадження реєстру музейного фонду України. І станом на 1 липня оцифровано уже близько 2 тисяч музейних предметів.

До речі, 15 травня цього року презентовано Реєстр музейного фонду України, розроблений Міністерством культури та інформаційної політики. І Волинська, і Рівненська області будуть пілотними регіонами для завершального етапу його впровадження.

Системно вживаються також заходи з внесення даних до Державного реєстру нерухомих пам'яток України "єПам'ятка".

Підсумовуючи, зазначу, що станом на сьогодні заклади культури та об'єкти культурної спадщини Волині включені до усіх програм і проектів, які успішно реалізовувались, як, зокрема, програма Президента "Велика реставрація", де було виділено фінансування на 3 об'єкти культурної спадщини, які ми будемо мати змогу бачити сьогодні-завтра. Активно працюємо з цифровізацією. До речі, Волинський краєзнавчий музей відзначений як такий, що успішно працює з електронним музейним реєстром.

Працівники галузі культури Волині адаптувалися до умов сьогодення і в своїй роботі враховують усі ризики, адже музи під час війни не мають мовчати, тому дедалі частіше творяться нові культурні та благодійні проекти. Мистецтво допомагає українцям легше давати раду зі своїми переживаннями, освоїтися в новій реальності, гуртуватися і зберігати своє, наше власне, автентичне.

Дякую всім за увагу.

Плідної роботи учасникам комітету, представникам міністерства, всім присутнім. Дякую.

ПОТУРАЄВ М.Р. Дякую вам.

Отже, наступна презентація у нас буде представлена селищним головою Любешівської громад паном Олегом Кухом. Вона присвячена досвіду переформатування мережі закладів культури та модернізації культурних послуг в громадах.

Будь ласка, пане Олеже, вам слово.

КУХ О. Шановні народні депутати, присутні на виїзному засіданні комітету Верховної Ради, безперечно, дуже важлива тема сьогодні обговорюється. І досить таки ємкі, об'ємні доповіді, які були озвучені тимчасово виконуючим обов'язки міністра, директором Департаменту культури Обласної державної адміністрації.

Мене як керівника однієї з територіальних громад Волинської області дійсно давно турбувало питання стану усієї галузі культури у наших волинських громадах в цілому і зокрема в нашій Любешівській територіальній громаді. Тому починаючи з 2020 року, ми зробили, вірніше, прийняли рішення про те, що дійсно для того, щоб приймати рішення як рухатися, як розвивати наші заклади і модернізувати, трансформувати культурні послуги до сучасних потреб, нам у першу чергу потрібно зробити глибокий аналіз, виокремити проблеми, зрозуміти, в чому проблематика, що потрібно на сьогоднішньому етапі, в сьогоднішніх реаліях дійсно нашому населенню.

І у 2021 році ми за допомогою, звісно, з залученням громадських організацій, які в рамках реалізації одного з проєктів нам допомогли зробити дійсно, провести такий зріз, дослідити рівень стану галузі культури на території нашої громади. Це була громадська організація "Центр спільних дій". І дійсно пів року роботи вилилось в отакий от довідничок статистичний. Тут є, відбувалися численні опитування різних категорій населення по різних населених пунктах. У результаті опрацювання якого ми мали прийняти рішення, як трансформувати культуру, осучаснити і розвивати культуру.

6 місяців роботи, як наслідок звернення до міністерства, оскільки це передбачає відповідне законодавство, для можливості трансформувати мережу і так далі. І відповідь міністерства заборона чи, вірніше, непогодження нашої трансформації з посиланням на відповідні документи. На які саме, я ще раз скажу далі. Ну, тимчасово призупинили відповідну роботу.

2023 рік, після коронавірусу, після оцих всіх обмежень, після оцих всіх зупинок, простоїв, дистанційної роботи і так далі. 2023 рік, не зважаючи дійсно на стан війни, на ті всі умови, в яких ми перебували, і сьогодні про це багато говорили, нестачу кадрів, ресурсів і так далі, але ми продовжили цю роботу, розуміючи важливість і необхідність цього. У рамках співпраці з

проєктом USAID "Говерла" повернулися до теми модернізації і реформування мережі культури з метою створення дійсно ефективної нової установи – центру культурних послуг. Знову ж таки робота з людьми, пошук фахівців, пошук спеціалістів, пошук локацій. Результат роботи восьми місяців – лист від Міністерства культури відповідно із непогодженням реорганізації нашої мережі культури.

Пан Олександр Хвіщук свою доповідь розпочав із того, що департамент реалізує державну політику у галузі культури, абсолютно все правильно, і з статистичної інформації щодо кількості закладів, які знаходяться в мережі. Будь ласка, зверніть увагу на презентацію. Це частина, невеличка частина із тих закладів, які сьогодні знаходяться в мережі.

Тут присутні мої колеги, голови кількох територіальних громад, зокрема з Горохівської громади. Ми це питання трансформації спільно обговорювали, і це наші спільні висновки, це наші спільні думки.

Скажіть, будь ласка, у листі-відповіді міністерства є посилання на постанову 1998 року. Чи присутні знайомі взагалі з цією постановою, якою ми сьогодні керуємося в роботі? В цій постанові затверджена методологія щодо кількості жителів, кількості місць посадкових, які мають бути у відповідних закладах, відстаней між населеними пунктами, чи, вірніше, між цими закладами, які мають забезпечити доступ до культурних послуг жителів наших населених пунктів.

А на мою думку, важливіше у цій трансформації саме люди. Тому що маючи відповідних фахівців, проаналізувавши відповідний стан галузі культури на сьогодні в цілому і розуміючи той фінансовий ресурс, який, зокрема, наприклад, наша громада спрямовує кілька крайніх років, незважаючи на інші пріоритети і так далі, орієнтовно 5,5 мільйона гривень на утримання, на фінансування галузі культури, це приблизно, орієнтовно 5 відсотків від суми власних доходів, я б не сказав, що це мало, ми хочемо ефективніше використати ці кошти і ми хочемо не звзити жодним чином

доступність населення до культурних послуг. Ми хочемо мати можливість, враховуючи ті повноваження, які нам надала реформа децентралізації, дійсно впливати і мати можливість вирішувати де, що у нас і в якому форматі буде працювати.

Скажіть, будь ласка, якщо це буде в тому чи іншому населеному пункті й якщо це буде не клуб, як це в мережі звучить, а буде, наприклад, мистецький простір, ну, інша артстудія? Але для цього потрібно вивести з мережі клубний заклад і в інший спосіб, в залежності від того, які фахівці є в тому чи іншому населеному пункті, в такий спосіб запропонувати культурну послугу населенню. Я не бачу в цьому нічого поганого, але разом з тим я як керівник громади і не хочу порушувати чинного законодавства, яким сьогодні керується і міністерство в тому числі, надаючи на наші звернення, як я розумію, обґрунтовані відповіді з посиланням на існуюче законодавство.

Тому, шановні народні депутати, величезне прохання, незважаючи на сьогоднішні пріоритети, незважаючи на воєнний стан і сьогоднішні виклики, будь ласка, зверніть увагу на адаптацію законодавства, яке регламентує діяльність галузі культури сьогодні, до сьогоднішніх сучасних потреб.

В принципі, щоб не забирати часу, я думаю, це був основний меседж.

У нас сьогодні, я повторююсь, присутній горохівський міський голова. Ми з цим сьогодні їхали, ми намагаємось озвучити сьогоднішню нашу проблематику, з чим ми сьогодні працюємо.

Дякую.

ПОТУРАЄВ М.Р. Дякую. Дякую вашим колегам, що ви сформували спільну позицію, це дуже важливо було її почути.

Євгенія Михайлівна Кравчук вже має коментар.

Я зі свого боку поставлю міністерству запитання: не чому ви відмовляєте, тому що, чому ви відмовляєте, я зрозумів з доповіді пана Олега.

Тому що ви керуетесь наявним законодавством. Так, а де тоді пропозиції, якщо ми маємо щось поправити?

А, це постанова Кабміну. Так, колеги, давайте тоді комітет буде постійно нагадувати Кабміну про необхідність зміни цієї постанови, давайте якось нас залучайте. Тому що я прекрасно розумію, про що говорив пан Олег. Чудово. Я так само як і ви. І не можна тягнути цього кота безкінечно за хвіст, тому що стан закладів ми ж всі бачимо, ми ж всі знаємо.

Володимире Михайловичу, я чудово це розумію, що стан закладів відомий. Тенета, в яких плутається міністерство, зрозумілі – застаріла база нормативна, але ж це не може бути замкненим колом, тим більше зараз, коли у нас і так не вистачає грошей, то треба дати максимальну свободу громадам, щоб вони вирішували наявними ресурсами ті проблеми, які є, а не втрачали те, що (я перепрошую) розвалюється. І розвалиться остаточно звичайно.

Євгенія Михайлівна, і потім, я так розумію, Ростислав Володимирович і колеги.

КРАВЧУК Є.М. Євгенія Кравчук – заступниця голови комітету. Власне, я ініціювала запрошення пана Олега на наше засідання, бо хотілось би, щоб у нас було практичні якісь кроки, з якими ми вийдемо.

Зі свого боку я хочу сказати, що у нас хороша співпраця з міністерством, і очевидно ми маємо проблеми, які виникають, вирішувати разом. І зважаючи на те, що це дійсно не питання Горохівської тільки громади, не питання лише Волині, а всіх регіонів, особливо зважаючи на зменшення населення – ці нормативи також очевидно мають це враховувати, бо ми ж мережу шкіл змінюємо і навіть мережу закладів охорони здоров'я також змінюємо. Я тоді пропоную до рішень комітету, до рекомендацій зробити таку платформу, на якій би ми працювати разом з міністерством, і я впевнена, що міністерство також усвідомлює це питання, і у нас є навіть підкомітет, який очолює Андрій Боблях, він називається підкомітет

регіональної політики чи культури в умовах децентралізації, і ми б змогли зробити такий якби постійно діючий орган чи робочу групу.

І, якщо потрібно, увійти в цю групу, допомоги із залученням громад, щоб напрацювати зміни до постанови, якщо потрібні якісь зміни в законодавстві, давайте також про це поговоримо, і це може бути практичним вирішенням. Ну, і, якщо потрібно, супроводжувати якісь практичні кейси кроком за кроком, бо я трошки поспостерігала за цим пінг-понгом в листах, і очевидно, що... Я розумію прекрасно міністерство, ви базуєтесь на законодавстві. Теж ясно. Але є реалії, є якийсь здоровий глузд, бажання щось зробити. Ясно, що там ні один цей клуб не надає жодної культурної послуги і не буде надавати, скільки би там ставок бібліотекарів чи завклубів не числилося. Тому це перша пропозиція.

І друга пропозиція. Можливо (Андрій ще не пішов?) ми би звернулися до USAID і зробили певний такий форум разом з громадами, яким вдалося і вони обмінялися б досвідом, де центри культурних послуг працюють, особливо там, де вони працюють разом з молодіжними центрами. Бо, ви знаєте, я ці фотографії бачу 20 років: костюмів, танців, співів. Ми маємо бути сучасними, ми маємо бути такими, щоб хотіли люди цими послугами користуватися. Це має бути діджиталізовано, це має бути приємно. До речі, в Законі про англійську мову ми ще й прийняли, що і музеї, і заклади культури теж мають дублювати англійською. Тобто воно має бути готове до того, щоб приїхали люди і щось показали.

Я розумію, що там клуб – це одне, музей в Луцьку – це інше, замок – це третє, але загалом тренд має бути очевидно такий, і я просто знаю, наскільки є класні простори. Ясно, десь меценати допомогли, десь міському голові небайдуже, але хтось так може реалізувати, хтось побачить в сусіда і захоче. Насправді, дуже важливе залучення голів громад персональне. Чому? Тому що насправді колись ми виграємо і будуть якісь там вибори різних рівнів, і насправді люди щасливі в тих громадах, де є оце повноцінне життя. Не дім –

робота – дім, а додаткові якісь послуги, які їх тримають і дають відчутти себе частиною цієї громади. Тому такі конкретні пропозиції, і сподіваюся, що ми цю розмову продовжимо.

Дякую.

ПОТУРАЄВ М.Р. Я так розумію, що є пропозиція, по-перше, провести форму керівників місцевого самоврядування, в сенсі голів громад, і створити постійну якусь платформу на базі підкомітету, який очолює, ще раз, Андрій Ростиславович Боблях. Значить, це зрозуміло.

Я тут, до речі, я навіть не знав, про що буде говорити пан...

Коли ми слухали попередні презентації, я думав, що наскільки важливо все ж таки мати власні враження від того, що і де відбувається. Я от подумав: от міністр, от я там голова комітету, навіть якщо поставити завдання більш-менш змістовно познайомитись з тим, де і що відбувається по регіонах, то на це ти маєш витратити більше, точно не менше, 20 місяців. Тому що якщо не місяць, а ти хоча би тиждень проводиш в якомусь регіоні, а тільки той тиждень – це мінімум для того, що розібратися і на власні очі побачити, що відбувається.

Це насправді було би дуже гарно, якби у міністра або там у мене були би ті там 20 місяців. Але в чому перевага комітетів і депутатів комітету? В тому, що є людина, яка точно знає, що відбувається на Волині, є людина, яка точно знає, що відбувається на Тернопільщині, є Андрій, який точно знає, що відбувається на Полтавщині, і є Володимир, який точно знає, що відбувається на Франківщині. І це я не всіх колег з комітету назвав.

Тому, коли Володимир і Андрій казали ... *(нерозбірливо)* на вашу доповідь, що "так же ж по всій країні", то вони точно знають, про що вони кажуть. На жаль, дійсно так по всій країні.

Тому, Ростиславе Володимировичу, колеги, давайте якось розривати це замкнене коло і давайте вирішувати ці проблеми, бо знову-таки хочу

наголосити, що зараз я вважаю, що наша головна, так би мовити, опора і надія – це якраз територіальні громади, тому що держава очевидно найближчим часом не зможе брати ресурсної участі у вирішенні цих проблем.

Володимир В'ятрович хотів щось додати? Тоді, може, Ростиславе Володимировичу, послухаємо зараз колег депутатів, а потім тоді міністерство дасть вже такий консолідований коментар.

В'ЯТРОВИЧ В.М. Дуже коротко. Справді війна змушує нас міняти якісь речі, які ще сяко-такو працювали до повномасштабної війни, війна загострюється, тому зараз хочемо чи не хочемо зобов'язані ми братися за ті речі, на як не звертали належно уваги.

Андрій Шевченко, коли починав цей "круглий стіл", дуже гарно сказав, що у нас є справді дуже тісна співпраця з міністерством, і це дуже хороший приклад, яких, на жаль, немає в інших комітетах, співпраці між законодавчою владою і виконавчою владою.

Пан Микита Потураєв додав, що справді у нашому комітеті більшість депутатів, маючи якийсь коннект з безпосередніми громадами в конкретному регіоні. І тут ми маємо абсолютно робочу модель, коли інформація з громад може потрапляти до депутатів з одного боку, з другого боку, депутати можуть бути тими, які будуть доносити інформацію до міністерства і в разі потреби ми можемо оформляти це в законопроекти. Тобто жодних якихось перешкод немає. Тобто якщо ви стикаєтеся з тим, що щось заважає, якась постанова, якийсь навіть закон – я впевнений, що в питаннях культури цей парламент дослухається до комітету, тобто в принципі, коли якісь принципові для нас речі, комітет може просувати правильний порядок денний в питаннях культури, тому давайте все-таки оцією дуже робочою, на мою думку, моделлю, яка у нас склалася у співпраці з одного боку з

міністерством, Кабінетом Міністрів загалом, з другого боку з місцевими громадами, давайте її використовувати в повній.

ПОТУРАЄВ М.Р. Дякую, Володимире Михайловичу.

Колеги, може, хтось ще хоче з депутатів?

Андрію Ростиславовичу, будь ласка.

БОБЛЯХ А.Р. Я хочу додати слова Євгенії Михайлівни про культурні центри. Насправді коли ми його приймали, ми думали, що от культурний центр – це і дорослі і молодь в першу чергу. Потрібно нам молодь все ж таки туди приводити. Тому що, при всій повазі, молодь з маленьких сіл, коли приїжджає в місто, вони там і залишаються, вони і не будуть повертатися назад, тому що вони розуміють, що там культурних послуг немає. На даний момент можна робити та будь-що, зараз і навчати дітей. От у вас, до речі, ви писали, що тільки в одній громаді є СQ в Підгайцях, здається, молодіжний центр СQ. Чи як там він? Ну, це круто! Оце так має бути. Молодь має орієнтуватися і збиратися, вони повинні працювати.

І також у вас було патріотичне виховання. Патріотичне виховання – це навчання дронів. Просто купити, ну, мені здається, для громади купити один дрон і один пульт – і всі діти в будь-якому випадку будуть там кружляти біля цього клуба для того, щоб хоча би його побачити, а потім просто навчитися керувати. Плюс ще є досить багато і на комп'ютері різних симуляторів, які можна включити.

Тому потрібно нам робити молодіжний центр, культурний центр, він має бути не тільки для дорослих людей, а в першу чергу для молоді, для того щоб вони розвивалися. Тому що на Полтавщині є одна історія, на Волині є інша історія. І у мене, наприклад, малий, син мій, він дуже сильно хоче потрапити в музей Лесі Українки. Я йому навіть сьогодні не говорив, що я сюди

приїду, тому що я розумів, що це у нас будуть такі сімейні баталії. Він дуже хоче. Але ми це виконаємо найближчим часом. І дітей потрібно розвивати.

Якщо буде, до речі, дуже гарна у нас ідея, просто, що в умовах війни це нереально зробити. Колись у нас було обмін між областями – це також все дуже гарно, тому що схід і захід повинні розуміти, як вони живуть.

Тому, шановні колеги, шановні громади, я думаю, нам потрібно об'єднуватися. І якщо потрібна від нас зміна постанови або законодавства, ми можемо і не можемо, але будемо це робити, тому що це в наших також інтересах. І потрібно все ж таки зробити так, щоб молодь прийшла в клуби, щоб вони не лише народними танцями займалися і співами, але щоб їм було цікаво якусь і виставу поставити сучасну, і, можливо, щось намалювати.

Дякую.

ПОТУРАЄВ М.Р. Колеги, я не бачу Zoom. Може хтось із колег в Zoom хотів щось сказати? Ні. Не бачу.

Тоді, Ростиславе Володимировичу, або ваш коментар, або когось із ваших колег. Будь ласка.

КАРАНДЄЄВ Р.В. Дякую, колеги, за можливість відповісти на ті питання, які прозвучали.

І особливо мені приємно, що у мене відповідь буде позитивною. Те, що Олег Іванович сказав, це, без сумніву, питання, яке турбує не тільки його громаду. Це питання сьогодні важливе для усіх, бо є типовим. І сьогодні наш вектор, принаймні усвідомлення проблем, пов'язаний з цим. До речі, я в своєму виступі теж казав, що основний акцент на людину і на якість. І саме по собі існування чогось заради того, щоб воно було зазначено в статистичній звітності чи в інших документах, нікому не потрібно. Врешті-решт чесність і логічність – це те, що не завжди було притаманне, будемо самокритичними, органам влади, має стати для нас сьогодні нормою,

відвертою нормою спілкування з людьми, в тому числі з нашими колегами, які представляють територіальні громади.

Ми вже підготували відповідні зміни, вони направлені на погодження до чотирьох ключових міністерств – економіки, фінансів, цифровізації і до Мін'юсту зараз підуть в частині внесення відповідних змін. Ми не повинні триматися за щось неефективне, неякісне. Врешті-решт основне зараз гасло, якщо так можна сказати, має бути таке, що краще менше, проте краще. Нехай це буде один, але гарний, цікавий заклад.

От ми на останній моїй поїзді на Донеччину зокрема проговорювали таку модель: хай це буде в центрі міста одна, наприклад, дві сучасні бібліотеки, але укомплектовані з допоміжними, супутніми, розвинутими послугами, технічно облаштовані, щоб туди хотілося їхати. І хай це будуть околиці міста, але буде бажання. А так буде, наприклад, 5 чи 10 бібліотек, але в жодну з них, навіть якщо вони в сусідньому будинку, коли не хочеться йти туди, туди не дійдеш. І це виклик, який сьогодні, за нашим аналізом, був реалізований в багатьох країнах, які зазнавали, на жаль, певних проблем, не тільки пов'язаних, до речі, з війною, але взагалі з певними економічними трансформаціями.

Ми свідомі того, що зараз буде скорочення кількості закладів культури. Так, хай це буде, але ми маємо зберегти людей, які надають якісні послуги. І ці послуги залежать не тільки від людей, але і від матеріальних факторів – для бібліотек це фонди, про це можна говорити багато. Я в своєму виступі не торкнувся, бо наразі це б зайняло ще одну окрему панель нашої розмови. Можна говорити і треба говорити про технічне оснащення. Тому краще йти шляхом не віялового такого охоплення, а реалізації поетапної локальної в одному місті, потім далі і далі. Така практика вже реалізується в багатьох регіонах, і вона правильна, показала нам свою ефективність.

Тому ми розробили відповідні зміни, ніхто не буде змушувати, і ви, колеги, не зобов'язані будете триматися, я звертаюся що керівників місцевих

органів влади і місцевого самоврядування, за заклади, як за конче необхідний інструмент задля того, щоб прозвітувати про наявність культурного життя в громаді, головне, щоб це життя було, але не кількість локації, не розмір цих локацій, а якість тих послуг, які готуються і надаються людям.

Тому дякую вам за розуміння своєї власної проблеми, за мотивацію нас, як тих, хто повинен ці проблеми розв'язувати, і я вже відчув, що ми маємо потужну підтримку в цьому контексті від комітету. Я відчув це набагато раніше, якщо чесно, а сьогодні я ще більше в цьому переконався.

БОБЛЯХ А.Р. Можна ще питання, колеги, до вас? От можливо хтось підкаже. Якщо будуть зміни, буде оптимізація у нас культурних закладів. От якщо голова, наприклад, громади не хоче оптимізувати, тому що йому цікаво. Йому цікаво, тому що там є... Міняти, так.

Лише давайте візьмемо для цього, для даху і для дверей, просто от постійні підряди. Ми це розуміємо всі, всі дорослі люди. Як ми можемо на це вплинути? Чи можливо якимось прописати?

Ростиславе Володимировичу, скажіть, будь ласка.

КАРАНДЄЄВ Р.В. Я стикнувся у своєму житті чиновницькому якимось з двома проблемами культурного характеру. Перша, коли ми приймали на рівні міністерства рішення щодо погодження рекламних вивісок на об'єктах культурної спадщини. От, наприклад, був документ, якась громада десь в Чернівецькій області, якась рекламна вивіска, там, чи кока-коли, чи ще щось, немає значення, але ми в міністерстві її погоджуємо. Здавалося б, жоден з наших працівників, можливо, в житті ніколи не буде в тій громаді, не буде бачити тої будівлі, тої вивіски, не буде або отримувати від неї задоволення, або ж навпаки відчувати негативні емоції від спотворення культурного середовища. Логічно такі речі передавати на громаду для прийняття рішення

тими людьми, хто щодня там буде ходити, дивитися і або ж, як я сказав, отримувати позитивні чи негативні емоції. В цьому і була децентралізація.

Другий такий кейс, з яким я стикнувся, для мене він був теж таким незрозумілим. Він стосувався питання, з іншої вже ж сторони, коли нам на погодження в міністерство прийшов проект містобудівних перетворень, а саме фактично знищення, будемо відверто казати, об'єкту культурної спадщини прямо посередині одного історичного міста в Полтавській області, до речі. І ми як міністерство, які, здавалося б, так само не були в тому місті, не знаємо достеменно обстановку, може, це було б і правильно зробити, але ми цього не погодили. Як виявилось, правильно зробили, бо це проект, який лобював тодішній мер, він вже не мер цього міста, лобював для того, щоб здійснити там комерційну забудову від імені своєї власної компанії.

Тому іноді механізм контролю потрібен. Тобто з одної сторони ми готові, і правильно, віддавати максимальні повноваження на місця, в територіальні громади, бо голова громади мусить робити для людей те, що їм треба, і він сам має вболівати за це. Він сам має вболівати, щоб була культура, була і бібліотека, клуб, центр культурних послуг та що завгодно інше, бо це його люди, і він сам там живе.

З іншої сторони ми стикаємося з тим, що, на жаль, те, що мій колега, дякую, згадав, культура важлива – це теза, яка іде від Президента й яку усвідомлюємо ми тут, але далеко не кожен, хто наділений правом приймати рішення для людей і від імені людей. Тому цей баланс має бути.

Ми прописали певні функції, які, на нашу думку, можуть бути таким запобіжником волюнтаризму і знищення або, на жаль, в результаті неусвідомлених дій або ж навіть усвідомлено-принципових з боку місцевих керівників мережі закладів культури і взагалі культурного життя. Ми закладаємо такий запобіжник в наш документ. І я із задоволення поділюся з вами, щоб ви експертно могли теж подивитися і сказати.

Тому такі дії з боку міністерства теж важливі: певною мірою контроль і формування методично тих рамок, які би унеможливили використання права місцевим керівництвом, місцевими керівниками громад не в інтересах культури. Бо виховання, на жаль, сьогодні теж одне з наших завдань.

До речі, я завжди на зустрічах з моїми колегами з сфери культури в регіонах, з медійниками кажу: "Ключове ваше завдання – виховати місцеву владу і місцеву еліту так, щоб вона розуміла значення культури, щоб вона приймала рішення в ваших інтересах. Тому показуйте їм свою роботу, запрошуйте їх і врешті-решт впливайте на них".

Тому абсолютно ви праві, колего Андрію, дякую за зауваження. Ми усвідомлюємо теж і проблемні виклики, які можуть бути внаслідок такого делегування. Але все одно це правильно, це треба робити. Треба віддавати повноваження, але при цьому контролювати і виховувати місцевих керівників в повазі і в розумінні значення культури.

Дякую.

ПОТУРАЄВ М.Р. Євгеніє Михайлівно, будь ласка.

КРАВЧУК Є.М. На завершення хочу подякувати за розуміння питання, щоб ми, принаймні, як-то кажуть ... *(нерозбірливо)*

І я думаю, що все-таки варто зробити оце на базі підкомітету обговорення цих змін. Я розумію, що ви чекаєте погодження, але нам було б простіше уже до них готуватися і готувати комунікацію з громадами, бо у нас є мажоритарники, які відповідають за області, тому це потрібно зробити в будь-якому випадку. А контроль має бути насправді послуга, не місце як таке, а послуга. І очевидно, що в селі, де 200 людей, окрема бібліотека (я опікуюсь бібліотеками), вона в фізичному стані не потрібна, але є нові сучасні варіанти, це і мобільна бібліотека, яка приїжджає раз на тиждень і привозить нові книги і забирає ті, які прочитали. В нас же є мобільні аптечні

пункти, у нас є мобільні ці пункти, які там Укрпошта робить, тобто це все... Так, тому не треба вигадувати велосипед.

Але очевидно, що ми маємо зберегти оцей баланс, бо я коли чую, що ага зробимо один в місті, а про села забудемо, це ж неправильно, бо я свого часу жила (якийсь час) за кордоном в сільській місцевості, і там доступ до життя, до якості життя, от в цьому і різниця – у нас якщо ти в селі, то ти ні до чого не маєш доступу, і тільки у місті ти вже вибираєш. Тому оцей баланс якості життя має бути. Але очевидно, що туди в цей фестиваль може приїхати, поїхати просто по різних селах, запланувати якісь чи ярмарки чи щось, тобто якісь різні інструменти, але оцей баланс якості життя в сільській місцевості, він має бути збережений, звичайно щоб був баланс витрат і ефективності кожної потраченої гривні.

ПОТУРАЄВ М.Р. Дякую.

Колеги, є ще коментарі? Немає.

Тоді я оголошую перерву у нашому засіданні. Продовжимо після огляду музею і обіду.

ПІСЛЯ ПЕРЕРВИ

КРАВЧУК Є.М. Колеги, ми просто всі вражені вчергове. Ми не вперше, принаймні частина членів комітету, не вперше в музеї, і він ще виріс, ще став більш амбітний. І дуже правильно пан Віктор сказав, що насправді музей має тебе змінити: ти маєш зайти і вийти іншою людиною. В принципі, це коротке завдання для музею. І це не просто про речі, які там виставляються, це про те, що ти думаєш про них, те, як тебе змінює.

І, безумовно, ми будемо говорити, і пан міністр буде говорити про меценатство, бо це в контексті саме приватної ініціативи дуже важливо, щоб заохочувати людей допомагати сфері культури. Я не буду довго зупинятися і

тільки скажу, що ми як комітет підтримуємо цю ідею розробки такого законопроекту і його прийняття.

Але якщо говорити загалом про музеї, то, звичайно, музей сучасного мистецтва як приватна ініціатива і абсолютна більшість музеїв України в різних космосах, в різних галактиках перебувають. І ми навіть коли йшли сюди і з пані Наталією говорили, я погоджуюсь, як тепер після цього говорити про приземлені проблеми державних комунальних музеїв? Але це має нас надихати на те, щоб ми все-таки про це говорили.

І насправді для того, щоб зрозуміти, як переродити цю сферу, як допомогти цій сфері, ми маємо зрозуміти: а скільки і які у нас музеї? Бо ми не знаємо, немає цієї статистики. Бо вони є і національні, і комунальні, і при університетах, і при навіть виробництвах. Якись ми втратили назавжди через окупацію чи через фізичне знищення. Але ми маємо хоча б розуміти. Ми маємо розуміти, що в цих музеях в тому числі для того, щоб повернути втрачене. І це, звичайно, має бути окрема зустріч.

Я принагідно одразу би попросила і ми звернемося і до USAID, і до інших організацій, які підтримують сферу культури, зробити окремий, можливо, чи форум чи комітетські слухання саме по темі музеїв, в тому числі оцифруванню музейного фонду, бо просто створити реєстр недостатньо, якщо ми не будемо розуміти, яким чином ця інформація в якому форматі, якими файлами і з якими вимогами буде потрапляти в цей реєстр.

Можна говорити дуже довго про реституцію. Дійсно, ми втратили, сподіваюсь, ненадовго, не назавжди ці музейні об'єкти, їх до 2 мільйонів, це які перебувають на тимчасово окупованих територіях. Але є і хороші приклади: це виставка скіфського золота, повернення скарбів Криму, які зараз виставляються в скарбниці Національного музею в Києво-Печерській лаврі. Я принагідно хочу анонсувати запрошення від Мінкульту на зустріч членів комітету на відвідання цієї унікальної експозиції. Тому це нам має

давати надію, що ми зможемо повернути ті пам'ятки, які у нас вкрали, і принаймні про це треба говорити.

І ми разом з Іриною Мирославівною працюємо в Парламентській асамблеї Ради Європи, і вперше ПАРЄ проголосувала резолюцію про українську культуру і про знищення української культури. І вперше в 14-му пакеті санкцій є окремий текст, який стосується санкцій проти тих, хто сприяє, хто вивозить, хто намагається продати в Європейському Союзі українські культурні цінності, які вкрадені у нас. Тому ми принаймні на тому довгому, але шляху.

Щоб завершити, я хочу ще раз подякувати пану Віктору і пані Лесі, це дуже важливо, те, що ви робите. Насправді я думаю, оці обміни, які ми мали робити між областями для молоді, от вони точно мають як точку для всіх дітей, студентів України мати привіз сюди, бо це просто унікально.

Дякую ще раз.

ПОТУРАЄВ М.Р. Ну, і на цьому передаю слово директорці департаменту пам'яткоохоронної діяльності Міністерства культури й інформаційної політики пані Наталії Войцещук.

ВОЙЦЕЩУК Н.Є. Добрий день.

ПОТУРАЄВ М.Р. Будь ласка, пані Наталіє.

ВОЙЦЕЩУК Н. Пані Євгеніє, дуже дякую за такий вступ, дуже короткий, але дуже важливий і сенсовний. І ми якраз спускалися сходами, і ми розуміли, що так, ти з музеєм маєш вийти, і ти маєш вийти іншою людиною, ти маєш вийти наповнений сенсами. І кожна музейна інституція – в першу чергу це люди, які наповнюють цей музей сенсами і надають можливість людям вийти з цим наповненням. І якщо, наприклад, приватні

музеї мають цю можливість, то з комунальними державними складніше, і треба говорити, чим ми зможемо їм допомогти.

До роботи в міністерстві, я дуже добре знаю, про що я говорю, тому що я сама працювала і керувала закладом, де був музей, це заповідник, і я дуже добре розумію, наскільки складно державній установі чи комунальній пробувати робити щось те, що дає сенси, тому що ти настільки є обмежений у можливостях, особливо в законодавчому плані, що ти не знаєш як зробити якісний продукт, не порушивши законодавство.

Тому, прийшовши в міністерство і зараз маючи вже відношення і до музеїв, і до заповідників, я би дуже хотіла, щоб ми разом з комітетом профільним, тому що зараз війна і вона оголює всі ці проблеми, дали можливість нашим закладам, особливо музеям в певному сенсі свободу, тому що людський капітал і людський потенціал і бажання, і ініціативи, і, скажімо, більше альтруїзм, він ще є, і війна ще це підсилює, тому що ти хочеш зберегти те, що дуже знищується.

І тому дуже хотілося б, ви праві, треба окремо зібратися і музейний блок проговорити. В першу чергу це мають бути законодавчі зміни, і що найважливіше, це у фінансовій частині треба, я розумію, наскільки складно зараз буде це з бюджетом, але все ж таки подумати, як дати музеям можливість не існувати і не виживати, а хоча б самим заробляти і користуватися тим, що вони заробляють, бо є дуже велика проблема з використаннями спецфонду і взагалі з тим, які послуги і що вони можуть надавати, бо вони дуже обмежені в тому, це настільки, я би сказала, що у нас дуже багато лишилося з соціалістичного, з радянського, і ми, на жаль, за 30 років це не змінили і не перейшли на законодавчому рівні. Це один аспект.

І другий, це виклики війною. І ми чудово розуміємо 2022 рік – відбулася евакуація, і ми зробили все, що могли, скажімо, наслідки негативні і позитивні будемо оцінювати пізніше. Але війна триває і сьогодні ми не дамо відповіді, скільки це займе часу. І в будь-якому випадку східна частина

України завжди буде під більшою загрозою, незважаючи на те, що на території України в небезпеці буде все. Нам треба думати про те, де буде зберігатися музейний фонд, де будуть фондосховища і, напевно, треба централізовано думати про депозитарій, де би могли ми це зберігати. Тому що ці предмети будуть, ну, вже пройшло два, третій рік, за рік, за два треба буде думати, що з ними робити. Вони потребують так само перегляду, реставрації, обліку і хорошого до того доступу. І ми чудово знаємо, як ми перенаситили музеї, які прийняли до себе все, що було евакуйовано.

І з іншої сторони, заклади, які евакуйувалися, вже третій рік вони повноцінно не працюють, вони втрачають свій потенціал. Вони знаходять себе в чомусь іншому. І нам треба теж подумати, як їм дати можливість, можливо, в першу чергу з якимись майданчиками, чи це будівництво нових, чи це вже такий пошук приміщень, які би ми могли їм дати для того, щоб вони могли реалізовувати себе як музейних заклад і інституція, яка в принципі це презентує. Тому якби викликів у нас багато і варто зібратися і це все ж таки по блоках проговорити: депозитарій, створення фондосховищ і найважливіше – це зміни до законодавства, які дадуть можливість їм і дадуть більше свободи.

Вже напевно нарешті цей час прийшов, щоб заклади мали можливість розвиватися і вибирати самі свій шлях, і тоді подивимося, тут створиться жива конкуренція, і ми побачимо, наскільки це буде зовсім інший підхід.

Для мене є дуже великим прикладом, наприклад, як до цього підійшли колеги наші в Польщі. Ми чудово знаємо, що коли вони зайшли в Євросоюз, у них були програми. Ми зараз теж на дорозі до Євросоюзу, хоча і війна своє буде давати. І які у них створені музеї! Як вони за останніх 15-20 років, їхня музейна справа і в якому напрямку пішли музеї. Тобто вони зробили цей квантовий стрибок, будучи готовими до нього. Нам треба зробити все, щоб наші музеї були готові до того, щоб якщо буде змога фінансово, і ми в країні, і кошти з Європейського Союзу, щоб вони зайшли правильно, щоб вони були

готові і розуміли, куди вони будуть заходити, але для цього треба змінити законодавство.

ПОТУРАЄВ М.Р. Ну, ми ж готові, пані Наталю. Більше того, наша філософія відома, як комітету. Ми вважаємо, що може не чекати, коли у держави з'являться ресурси, тому що це ж не провина сучасного складу Міністерства культури та інформаційної політики, це провина взагалі державної політики в галузі культури: тримати, стримувати, "не пущати", як-то кажуть.

Звідки стрибок у поляків? Тому що немає абсолютно догматизму, тому у музеї Другої світової війни у Гданську, один з найбільших у Європі, він заснований трьома суб'єктами: польською державою, воєводством (як воно там називається, де центр Гданськ?) і містом Гданськом. Три бюджети. Що заважає нам? У держави зараз немає грошей, а у громад трошки є попри все – вистачає досі і на бруківку і на фонтани різні. Тому у нас просто не гнучка модель, абсолютно зажата, пережата, перерегульована. От наочний приклад – приватний музей, який абсолютно будує свою політику так, як вважає за потрібне, абсолютно вільний використовувати всі інструменти залучення аудиторії, роботи з аудиторією, розповсюдження інформації про себе, в тому числі і на комерційній основі, я маю на увазі там мерчі і таке інше, книжки видавати – та все що завгодно, все, що захоче. А у нас в порівнянні з національними музеями трошки вільніші комунальні, і то зажаті, пережаті – ми ж знаємо приклади, навіть найкращі комунальні, наскільки вони теж остерігаються проявляти будь-яку ініціативу. Ось і маємо результат.

Це, так би мовити, була передмова до Ростислава Володимировича Карандеєва – виконуючого обов'язки міністра культури, він розкаже про нашу спільну ініціативу – Закон про меценатство. Але хочу, щоб всі розуміли, що ми комплексно всі дивимося на ці проблеми, і міністерство, і ми в комітеті, тому що Закон про меценатство теж не є панацеєю, він не

вирішує всі проблеми. А нам треба повністю цю сферу дебіюрократизувати, так би мовити, значно спростити регуляцію, звести її до мінімуму і відкрити максимум простору для приватної громадської ініціативи. Для цього нам потрібно декілька законів прийняти. Декілька. І до речі, у нас ця битва ще попереду. Але ми будемо сподіватися також на підтримку громадськості, зокрема на підтримку регіональної громадськості, регіональних еліт, тому що логіка ж, на жаль, нашого фінансового блоку не лише в тому, щоб фінансувати культуру за залишковим принципом. Це ж пів біди. А повна біда в тому, що логіка фінансового блоку в тому, коли ти кажеш, що добре, нам не треба гроші, ми знайдемо гроші в іншому місці, вони кажуть: "А, так ви хочете забрати з податків, щоб ми недорахувалися податків?" Тобто і тут ви не хочете фінансувати, і тут ви не хочете дати людям фінансувати. І з цим доведеться боротися всім разом, тому що так ми культуру ніколи, тільки приватними ініціативами, як у пана Віктора й інших людей, які цим займаються. І це в якійсь перспективі. А державна так і буде напівзанепадна, що неприпустимо абсолютно з урахуванням ситуації, в якій ми знаходимося.

Ростиславе Володимировичу, будь ласка, вам слово.

КАРАНДЄЄВ Р.В. Дякую.

ПОТУРАЄВ М.Р. ... *(нерозбірливо)* розкаже про Закон про меценатство і, можливо, дасть ширшу картину того, що відбувається.

КАРАНДЄЄВ Р.В. Дякую ще раз.

Шановні колеги, доброго дня ще раз всім учасникам нашого зібрання, тим, хто доєднався до нас. Без сумніву, перебуваю зараз під враженнями від побаченого перед цим нашим пленарним засіданням, а саме від величезної і надзвичайно цікавої колекції музею сучасного мистецтва в такій

несподіваній локації, але тим не менше яскраво і по сучасному представляє українську культуру.

Дякую, принагідно, шановний пане Вікторе, за екскурсію і за багато всього іншого, зробленого вами не тільки для нас, а для багатьох-багатьох людей українців.

Перший слайд, який ви бачите, це дві руки, які постискують одна одну. Яка з них є благодійником, а яка отримувачем? З цього складно зрозуміти. Це, здається, дві руки двох партнерів – це дружнє рукостискання. Саме така філософія, що меценатство і благодійність – це не жертвність, це не оброк, хай навіть в якійсь мірі і добровільний, ми закладаємо і зараз у нашу філософію подальшого розвитку, і в законодавче оформлення цього напрямку. Адже кожна зі сторін має обов'язково бачити свій інтерес і свій розвиток в кроках.

Та сторона, яка виділяє певний ресурс чи то фінансовий, чи майновий, чи навіть свій інтелектуальний, вона має отримати теж задоволення або від результатів досягнутого, і це може бути задоволення не тільки суспільне, не тільки духовне, але і в тому числі, знову ж таки, матеріальне. Хоча в законодавстві про благодійну діяльність зазначається, що благодійна допомога не несе за собою отримання прибутку. Так. Але в непрямий спосіб: через популяризацію, через зростання вартості певних брендів, через суспільне усвідомлення їх значимості меценатська діяльність може бути частиною в тому числі і власної промоції великих меценатських благодійних організацій, що так чи інакше може повернутися до них і певними елементами економічного зростання і прибутку.

Тобто ми закладаємо в саме явище меценатства партнерство в першу чергу, коли той, хто дає, розуміє для кого і для чого, а той, хто отримує, має відповідальність використати наданий ресурс з користю як для справи, яку він презентує, так і для високої оцінки з боку суспільства.

Що сьогодні ми маємо зробити дуже конкретно? Передбачені нами зміни, вони зафіксовані в проекті Закону України про внесення змін до деяких законів України щодо меценатської діяльності у сфері культури. Вони стосуються змін у трьох ключових законах: це Закон України "Про культуру", Закон України "Про благодійну діяльність та благодійні організації", а також Закон України "Про рекламу". Окремо зазначу, що відповідно до Податкового кодексу зміни в нього вносяться окремим рішенням, тому окремим є законопроект про внесення змін до Податкового кодексу України щодо меценатської діяльності у сфері культури.

Здається, не треба зайве казати про актуальність цієї проблеми, тим не менше це в нашому колі. Але для дуже багатьох людей, організацій, в тому числі і владних, дотичних до розв'язання проблем в цій сфері, важливим є усвідомлення того, що це дійсно потрібно, що це важливо і це дає вирішення якихось конкретних проблем, які на сьогоднішній день є в нашій країні.

Тобто проблема номер один – це, звичайно, обмеження фінансування галузі культури. Якщо ми проаналізуємо обсяги фінансової підтримки, які надаються з боку держави, скажімо так, за показниками бюджету 2024 року до показників довоєнного періоду, наприклад станом на 1 січня 2022 року, ми можемо казати, що в одиницях, а саме в гривнях фінансування зменшилося приблизно на 30-40 відсотків, залежно від конкретного напрямку і рівня бюджету, але в купівельній спроможності тих ресурсів, які виділяються зараз з боку бюджетів усіх рівнів фінансування зменшилося понад як наполовину. І це, на жаль, сьогодні є тим викликом, з яким ми стикаємося, і який ми маємо прийняти.

Країна перебуває в стані війни. Зрозуміло, що є, на жаль, новітні і дуже важливі першочергові потреби – потреби забезпечення стійкості, потреби обороноздатності України. І природно, що традиційні, тривіальні напрямки фінансування, які використовувалися в державі для підтримки сфери культури, для забезпечення розвитку сьогодні відійшли на другий план або ж

змінили свої розміри, в даному випадку зменшилися видатки на капітальну сферу в сфері культури. Їх взагалі немає в бюджеті саме за розділом "Бюджет розвитку", зменшилися видатки на деякі статті і напрямки.

В той же час ми дякуємо Верховній Раді України, моїм колегам з Комітету з питань гуманітарної та інформаційної політики й інших комітетів, дякуємо, до речі, і Міністерству фінансів, які все ж таки розуміються на актуальності абсолютно важливих проблем сфери культури – це проблеми мистецької освіти. В бюджеті 2024 року нам вдалося, як це не дивно, але ми дуже старалися свого часу, рік тому, коли розпочали підготовку до бюджету цього року, ми повністю забезпечили видатки на початкову мистецьку освіту, якою опікується міністерство. Тобто за рахунок, можливо, інших напрямків, навіть не можливо, а точно за їх рахунок, але на пріоритетний для нас напрямок освіти, освіти в сфері культури і мистецтва ми передбачили абсолютно всі необхідні видатки.

Дещо складніша ситуація в сфері вищої освіти. Але, на наше щастя, сьогодні заклади вищої освіти в сфері культури демонструють не тільки стійкість, але і новаторство, зокрема пропонують низку комерційних освітніх програм і отримують можливість розвиватися за рахунок надання культурно-освітніх послуг за контрактом.

Сьогодні, на жаль, законодавство не дає чіткого регулювання меценатської діяльності. Де є згадка про це слово як мінімум? Це Закон України "Про благодійну діяльність та благодійні організації" лише один абзац, що меценатство – це благодійність у сфері культури, освіти, науки, до речі, і фізичної культури і спорту.

Ми зосередимося наразі на питаннях все-таки культури і, мабуть, це природно, бо саме це завдання поставлено перед нами державою. Але більше нічого, лише зазначено, що всі інші аспекти реалізації політики держави та і відповідно їх впровадження регулюються іншими законами України. Так от, інших законів немає. І нашим завданням є зараз розробити ці зміни до інших

законів, про які я сказав трошечки вище, і в такий спосіб врегулювати важливий для нас напрямок – меценатську діяльність.

Що стоїться зараз у джерел такого нашого переконливого бажання звернути увагу на цю тему? З початку війни ми всі з вами, всі без сумніву, до речі, хочу зазначити це, стали свого роду благодійниками. Благодійництво було реалізовано через пожертви, пожертви на волонтерську діяльність, пожертви на придбання озброєння, пожертви на придбання амуніції, екіпірування, тобто ми всі, громадяни України, з початком війни, періоду її повномасштабної фази, абсолютно інакше подивилися на роль і завдання кожного окремого громадянина, інституцій і організацій поряд із державними завданнями і державними викликами. Побачивши, де держава не справляється, а вона, без сумніву, не могла як потужний і складний архаїчний в якійсь мірі, бо це природно, інструмент реалізації волі суспільства, держава все ж таки не змогла перебудувати фінансову систему і забезпечити найгостріші потреби на початку війни. Волонтери за рахунок своїх ресурсів, свого майна, свого часу, що теж є дуже важливим ресурсом, включилися в роботу щодо посилення обороноздатності, нашої стійкості, формування тих взаємовідносин в державі, які постали перед нами у зв'язку з початком війни.

І в такий спосіб ми отримали ще й додаткову можливість звернутися і аргументовано звернутися і до меценатських організацій, хоч вони не є такими за законодавством, але вони є благодійниками, вони є тими, хто небайдужий до української культури, українського мистецтва, і організації, і конкретні люди. На превелике наше щастя, ще сьогодні в Україні є бізнеси, які проявляють стійкість і розвиваються, і мають надходження, мають прибутки. Ці прибутки соціально-відповідальні бізнеси готові спрямовувати на соціальні і гуманітарні потреби, не тільки на потреби фронту, не тільки на потреби забезпечення гуманітарної сфери в частині тілесного здоров'я людей, ветеранів, дітей тощо, але і в частині духовного розвитку, а частині фінансування гуманітарних проєктів, спрямованих на духовне, нематеріальне

зростання людини, на формування її сьогоденних потреб в стійкості, в усвідомленні, в ментальному протистоянні, на жаль, викликам війни. Такі люди є і сьогодні.

Так, складно, так, важко. Зменшуються доходи, зменшується база підприємницька, але, тим не менше, усвідомлене бажання людей, відповідальних перед суспільством, перед собою і перед наступними поколіннями, підтримати українську культуру не відбило в них цю діяльність. І слава богу, ми тішимося з цього.

Врешті-решт ми є сьогодні з вами свідками того, як успішні бізнеси знаходять можливість через своїх власників, через їх вподобання, через їх хобі і через їх життєве кредо підтримувати українську культуру, наприклад, через цей проєкт Корсаків. Тому ми хотіли б дуже, щоб держава, усвідомивши певні проблеми як свої і як сфери культури, запропонувала меценатам, запропонувала благодійникам ті умови реалізації своїх бажань і планів, які б, по-перше, мотивували їх ще більш додатково до реалізації своїх намірів і прагнень, і також справедливо надала оцінку і вдячність за таку діяльність.

Ми проаналізували міжнародний досвід. Наразі, як це очевидно, ви всі, колеги, усвідомлюєте і розумієте, меценатство є достатньо популярним видом діяльності в усьому світі. Багато країн розвивають і тримають свою культурну складову, саме в першу чергу спираючись на такі джерела фінансування, не державного походження і навіть не комунального, а саме через відповідні приватні благодійні фонди. Ця діяльність поширена і в Сполучених Штатах, і в Європі, і ми тішимося з того, що можемо запозичити позитивний досвід наших партнерів. Врешті, зголосивши свого часу бажання вступити до Євросоюзу, підписавши зобов'язання щодо імплементації окремих законів європейської спільноти на український ґрунт, ми взяли на себе і зобов'язання певні практики, певні усталені традиції життя

європейського суспільства перенести і в Україну, а це в тому числі і благодійна меценатська діяльність.

Сьогодні ми констатуємо, що все ж таки найбільш потужним мотиваційним чинником для меценатської діяльності за кордоном є все ж таки податкові пільги. Без сумніву, це і власне бажання людей-філантропів, тих, хто прагне спрямувати свої можливості і ресурси на розвиток суспільства, на розвиток світу, на розвиток культури, теж цей фактор має велике значення. Але бізнес – це все-таки річ надзвичайно прагматична. І, усвідомлюючи це, законодавці багатьох країн розробили і впровадили в своє життя саме ті нормативні акти і те законодавство, яке спонукає бізнес, з одної сторони надаючи частково пільги, в іншій частині ще більше віддавати суспільству, ще більше робити блага і добра для людей.

Не без того, щоб звернути увагу на певні пільгові складові і в нашу модернізацію українського законодавства, ми теж розробляли ті зміни, які сьогодні презентуємо. В чому ж полягатимуть ці зміни? Ми не пропонуємо на законодавчому рівні зафіксувати інститут меценатства у сфері культури. Це правила та умови здійснення меценатської діяльності, створення податкових пільг для меценатів, тобто ті механізми, які будуть зрозумілими, які будуть оприлюдненими для всіх і найголовніше сприйняті як стороною, яка вкрай вболіває за надходження до державного бюджету, так і тою стороною, яка прагне додатково до сплачених відповідно до законодавства податків ще за рахунок свого прибутку або ж неоподаткованого доходу, все це ми виписуємо в наших пропозиціях, виділити додатковий ресурс на підтримку сфери культури.

Ми закладаємо поняття "меценатська діяльність у сфері культури", "меценатська допомога", хто такий меценат, хто такий отримувач і бенефіціар. Сьогодні ми маємо певну і практику, з якою стикаємося зокрема в роботі Українського культурного фонду, який свого роду є як грантодавець, хоч і державний, але свого роду теж меценат.

Уявімо собі на місці цього фонду приватну організацію, приблизно такі ж підходи, які ми застосовуємо для регламентації діяльності вже державної інституції Український культурний фонд, ми передбачаємо, що можна перенести в якійсь мірі, спроектувати і відносини держави з приватними меценатами і з приватними благодійниками. Це все ми виписуємо в законопроекті.

За якими ж напрямками, ми бачимо, може здійснюватися меценатська діяльність? В першу чергу це матеріально-технічна допомога закладам культури, участь в реалізації проектів з будівництва, ремонту, відновлення і реставрації. Це дороговартісні проекти, і, без сумніву, важливо, щоб окрім держави до їх реалізації долучалися в тому числі ті, хто можуть і хочуть. І ми знаємо вже і таких людей, і знаємо такі організації. Більше того, ми знаємо, що вони це роблять. Але роблять за рахунок свого прибутку, роблять це поза межами державного регулювання.

Ви спитаєте: "А чи потрібен для них цей закон, якщо і так, як-то кажуть, сьогодні той, хто бажає здійснювати благодійну дальність, працює в цьому напрямку?" Так, вони теж потребують цього. Адже розуміння того, якою може бути спланована ця благодійна діяльність, в яких інтересах і все ж таки наявність в тій чи іншій мірі хоча б невеликих податкових пільг, це теж певний мотиваційний чинник, який важливий сьогодні для нашого бізнесу.

Ми бачимо сьогодні багато прикладів меценатської діяльності у сфері виготовлення національно-культурного продукту, підтримки конкретних митців. Тобто це все ми будемо наразі пропонувати законодавцеві вивчити в форматі законопроекту і, в разі схвального рішення, імплементувати в наше життя. Ми визначаємо види меценатської діяльності – це не тільки гроші, як я казав, це взагалі добрі справи для людей в сфері культури. Це і передача приміщень, їх використання, це і транспортні засоби, матеріально-технічні засоби, майно, послуги тощо.

Наведу до прикладу. Все, що було зроблено за останній рік Міністерством культури в частині публічних заходів, зроблено без жодної бюджетної копійки, за рахунок майбутніх меценатів, а сьогодні просто благодійників, людей, які допомогли нам. Одні надали приміщення для проведення форумів, конференцій, інші допомогли з організацією перебування людей, з виготовленням інформаційних друкованих матеріалів. Хтось допоміг виготовити стенди, як це для виставки, згаданої сьогодні, дякую, Євгеніє Михайлівно, "Кримське золото. Повернення". Надрукували каталоги, зробили щось інше. А це великі гроші.

Станом на сьогоднішній день нам вже вдалося акумулювати суто через міністерські тільки проєкти, без врахування великої роботи, до якої ми теж дотичні, де ми звертаємося і просимо меценатів долучатися. Так от, тільки до міністерських офіційних проєктів за нашим планом роботи ми вже акумулювали понад 12 з половиною мільйона гривень. Це от суто для проєктів щодо плану роботи Міністерства культури. Не кажучи вже про те, що дуже багато сьогодні і за нашим зверненням, і за нашим лобізмом реалізується проєктів напряду. До речі, ми це теж передбачаємо.

Як працює сьогодні система фінансової підтримки культури? Та головним чином через централізацію коштів у державному бюджеті і потім розподілі. Але що важливо? Важливо дати меценату, тому ж таки платнику податків, можливість самому визначати отримувача своїх, його грошей, які він має за законом віддати на користь суспільства у вигляді податків. Але частину їх надати право меценату спрямовувати туди, куди він прагне, куди він хоче – він заслужив цього, бо він платник податків.

І поряд з важливими іншими напрямками – видатків на воєнну сферу, освіту, гуманітарну сферу тощо ми маємо розуміти, що той, хто має бажання і внутрішній пієтет і любов до сфери культури, дати йому можливість спрямувати частину своїх коштів саме туди, куди він прагне це зробити. І ця

його дія і ця трансакція буде врахована при нарахуванні розміру податку, при обрахуванні самої бази оподаткування.

Ми визначаємо напрямки, за якими бенефіціар може використовувати отриману меценатську допомогу. Дуже часто наші колеги з Міністерства фінансів закидають: от почнеться відмивання коштів, почнеться ухиляння від сплати податків. Ми теж цього не хочемо, ми теж дуже хотіли б, щоб справді фінансова і матеріальна підтримка з боку меценатських організацій йшла конкретно на культуру, щоб вона давала можливість капіталізувати її. Тобто щоб значна частина і можливість видатків меценатського характеру йшли все ж таки на створення конкретних матеріальних речей у сфері культури. Це будівництво, це ремонти наших будівель, приміщень, закупівля конкретного обладнання тощо. Це той можливо навіть в якійсь мірі навіть компроміс з нашими колегами, які представляють податкову систему, з тим, щоб з однієї сторони не зменшувати оподаткування, а точніше кажучи, не зменшувати надходження податкові та інші в сферу державної в тому числі культури, в сферу культури на території України, і в той же час задовольнити й інші потреби.

Ми встановлюємо вимоги до договорів про меценатську допомогу, запроваджуємо державну підтримку меценатів. Людям треба як мінімум дякувати, людей треба відзначати, хто здійснював таку соціально важливу діяльність. Це має стати нормою життя. Ми вже поступово зараз розуміємо, що ті, хто здійснюють волонтерську діяльність, пов'язану з обороноздатністю і стійкістю нашої країни, вони є так само героями нашого часу.

ПОТУРАЄВ М.Р. Ростиславе Володимировичу, вибачте, ще пан Віктор...

КАРАНДЄЄВ Р.В. Вибачте. Тому ми обов'язково такі проекти теж, законодавчі проекти, передбачаємо.

Інформаційне сприяння меценатській діяльності – важлива складова, популяризація цього має бути честю, це має бути модою, це має бути високим стилем для кожного бізнесмена. Ми пропонуємо надати можливості як фізичним, так і юридичним особам-меценатам зменшувати базу оподаткування на вартість наданої меценатської допомоги, я про це вже сказав. Ми пропонуємо звільнювати від оподаткування товари, крім підакцизних, та послуги на митній території України, які надаються як меценатська допомога. Будемо пропонувати законодавцеві також звільнення бенефіціара від сплати податку на нерухомість з об'єктів житлової та нежитлової нерухомості, які будуть передаватися як меценатська допомога.

Врешті-решт, чого ми чекаємо? Ми чекаємо, що прийняття законів сприятиме становленню в Україні інституту меценатства в сфері культури, що стимулюватиме в свою чергу суб'єктів господарювання підтримувати та розвивати національну культуру. Ми розуміємо, що це важливо, але так само ми розуміємо, що це складно. Але підготовлені нормативно, підготовлені аналітично, підготовлені через громадську думку, ми впевнені, що і законодавець, тобто весь склад Верховної Ради і уряд в цілому підтримують запропоновані нами законодавчі зміни, адже однозначно результатом їх стане покращення функціонування сфери культури, її зростання стійкості і можливо навіть розвитку у сьогоднішніх умовах.

Дякую, Микито Руслановичу.

Вибачте, що, може, трошечки задовго, але дуже хотілося багато сказати і принагідно, мабуть, такі розмови у нас ще будуть, тому дякую за можливість сьогодні вперше сказати про вже готовий, презентований, на папері підготовлений законопроект.

ПОТУРАЄВ М.Р. Я хочу подякувати Ростиславу Володимировичу.

Колеги, у мене 2 новини. Я буду дуже коротко. Це найкращий законопроект про меценатство, який я бачив за всі роки, що я дотичний до

цієї сфери, а я супроводжував великі приватні проекти у галузі культури у першому десятилітті нового століття. Це найкращий текст. І тому шанси, що він пройде, дуже малі станом на сьогодні саме тому, що це найкращий текст – найбільш комплексний підхід, найбільш глибоке розуміння, найбільш ефективно вирішення всіх проблем. Без загальнонаціональної підтримки, без загальнонаціональної вимоги цей закон не пройде. А без цього закону українська культура буде жевріти, як вона жевріла всі ці роки. Цей вузол треба розв'язувати, розрубувати – немає значення.

Перспектива дуже проста, особливо після перемоги буде нестача ресурсів, така саме як і зараз, трохи буде краще, але перспектива дуже проста – жодної перспективи не буде. Або ми нарешті починаємо приймати нормальні європейські рішення і запроваджувати у себе нормальні європейські механізми, або ми так і будемо жебракувати по грантодавцях, по спонсорах і так далі, будуть окремі такі проекти, як у пана Віктора Корсака, от такі от фантастичні, але цього очевидно буде замало. Все просто.

Тому суспільство має перед державою поставити вимогу жорстку.

І я на цьому якраз передаю слово якраз Віктору Корсаку, тому що там нам точно потрібна рефлексія з приводу того, що от зараз від міністра пролунала пропозиція...

КОРСАК В. Я хотів розказати трохи про музей, але вже про меценатство, то я знав, що такі спори будуть. Вчора сів в Chat GPT: "Скажи кращі практики ефективні світові в галузі меценатства? Раз, два, три, чотири, п'ять – деталізуй. Раз, два, три, чотири, п'ять – сформулуй, що треба Україні, враховуючи нашу ситуацію. Раз, два, три, чотири, п'ять". Я про це говорити не буду, це також можна зробити легко. І там все написано! Тільки взяти і подивитися, і подумати, і так само ... *(нерозбірливо)*

Сьогодні, наприклад, все одно всі оптимізуються. І можна оптимізуватися якимось таким дурним чином, а можна оптимізувати за

рахунок того, що ти будеш ... *(нерозбірливо)* кошти і ти маєш той самий результат. Тобто і це все в принципі нескладно. Я не розумію, чому такий песимізм на рахунок Закону про меценатство? Все в ваших руках, беріть і голосуйте.

Я хочу поговорити про музеї. Музей без нафталіну. Тобто це музей в Любешеві, бачите, вони на табличку гроші дали, але ... *(нерозбірливо)* Організація без стратегії як корабель без руля. Корабель, який не знає, куди пливе, ніколи не матиме попутного вітру.

Треба розуміти, що музеї, вони сьогодні конкурують не з музеями, а конкурують із багатьма організаціями: бібліотеками, ресторанами, телебаченням, торгівельними центрами, театрами, кіно. Для того, щоб створити нормальну стратегію музею конкретного, тому що потрібно не говорити знову про музеї, а говорити про конкретні музеї, як їх робити. Треба проаналізувати фактори, що робляться, що робиться в світі.

Я, наприклад, дуже багато їжджу і дивлюся музеї, і приводжу там то з того музею, то з того, там прочитав про якісь макроекономічні фактори, якісь соціально-демографічні якісь є ... *(нерозбірливо)* психологічні, глядач добре проінформовані. Люди в музеях не хочуть відчувати себе маленькими і так далі. Тобто все це треба розуміти.

Музей має мати концепцію. Сьогодні я вже говорив про нашу концепцію, ще трошки поговоримо. І навіть якщо в тебе експонати якісь там незрозумілі, завжди можна зробити концепцію на основі перманентного переосмислення історії. На цю тему є жарт, що історію Римської імперії треба переписувати кожні 10 років. Тобто кожний музей може постійно дивитися по-різному на те все.

... *(нерозбірливо)*, тобто якщо ти з своїми експонатами працюєш, можна різні періоди одночасно, появляються нові сенси, ... *(нерозбірливо)*, змішаність культур. Тут також можна багато працювати. У формі вільна атмосфера, музеї-хаби мають стати музеями робітними і так далі. Тобто

багато речей. Свободу треба дати музеям. Інтеграція, конвергенція. Зараз ми поговоримо про це детальніше.

Інтеграція. Музеї ідуть до глядача. От перший у нас музей, інтегрований в розважальний центр. Тут у нас є потік, і цей потік ми експлуатуємо і залучаємо сюди в музей. В США є музеї, які на автовокзалах і так далі.

Конвергенція. Мова йде про кластери, мова йде про те, що тут музей Кумановського у нас і виставка скульптури, там музей поліського побуту і так далі. Тотальна ... *(нерозбірливо)*. Тобто треба думати про споживача.

Колаборація. Колаборація з споживачем і міжмузейна співпраця.

І комерціалізація. Тут дуже-дуже важливе питання. Взагалі два підходи в світі. Один американський, другий європейський. Американський передбачає, що вони самі собі заробляють і у них 60 відсотків музеїв прибуткові. А німецький, він більш такий, що держава має дотувати. Але зараз німці вже йдуть американським шляхом не через те, що в них грошей не вистачає, якість музеїв набагато більша. Принцип має бути реалізований: хто має, тому і дається. Тобто якщо працівники-музейники будуть думати, щоб до них прийшли люди, а не будуть думати, що чим більше ти ... *(нерозбірливо)* тим більше, що вона псується. То тим і давати треба гроші.

І тут отримується, щоб музей був успішним, треба три "К", я їх називаю: концепція, колаборація і комунікація. Про концепцію я поговорив. Колаборація внутрішньомузейна і міжмузейна, і комунікація зовнішня, тобто розказувати людям про те, хто ти і для чого ти, щоб до тебе йшли. У нас сьогодні від 5 до 10 тисяч відвідувачів в місяць, це у війну. І внутрішня, це комунікувати із споживачем. Я ще жартую, що треба ще четвертий "К" ... *(нерозбірливо)*

Тобто має бути стратегія, аналіз ринку, якась місія і цілі стояти, конкретні цілі по кожному напрямку з показниками. І коли ти робиш проект і

ти досягаєш показників, ти досягаєш цих цілей – ти виконуєш місію в цьому музеї.

Яка ще причина, чого це не получається? Зазвичай через те, що стратегію окремо пишуть, просто для цього, а реалізують зовсім інше. Гроші окремо дають на інші справи, а стратегія просто куча паперу.

Скажу коротко про нас. Тобто конкретні наші переваги, ми ж конкуруємо з іншими. Унікальна концепція, багатоканальність, тобто ми працюємо онлайн і офлайн, конвергенція, колаборація, інтенсивна виставкова діяльність, інноваційність. Місія наша, от вона дуже хороша, ми будуємо музейну інституцію найвищого рівня, яка змінює минуле, рефлексує теперішнє і творить майбутнє. І ми все, що робимо, і ми отак от: у нас є цілі, є показники і є хто за що відповідає. Отак ми собі працюємо.

12 тисяч квадратних метрів, про зали я розказував, в залах зміна постійна. Концепція – подолання стерильності. Бачите, у нас тут і цех ми робимо, і показуємо, і чого у нас тут тільки немає.

Інтеграція. Я вже сказав, що, бачите, ми інтегровані в розважальний центр, у нас проходять змагання і всі люди, частина них потоком, ми мотивуємо, щоб заходили до нас.

Конвергенція. У нас різні кластери є, бачите, у нас є і "Поліхрома", у нас є і робітня, яка коворкінг, у нас є там крамничка, у нас музей Кумановського, театр ми створили і вже запустили, парк скульптур. Тобто цінність для споживача тоді зростає, магніт, він притягує. У нас є "Космогонія", який такий надпотужний магніт. Багатоканальність, у нас є багато речей, які в онлайні ми працюємо. Ми, наприклад, кастомізація, у нас зараз вони передрукуюються, квиточок коли ти береш, ти сам вибираєш квиточок, яка тобі картина подобається, і тобі зразу рекомендації картин, які ти маєш подивитися, виходячи з того психотипу, бо ти вибрав саме цей куточок.

Колаборація. Ми провели перед війною 30 виставок виїзних. Ми була в Маріуполі з виставками, ми возили нашу колекцію Огієвського, Кумановського. Ми були в Бердянську з вставками. Ну, 30 виставок по всіх обласних центрах. Ми зробили в Луцьку, називається "Три музеї" – проект і "Естетичний трикутник". Тобто у нас є ... *(нерозбірливо)* Михайлівни художній музей, там XVI сторіччя, у нас музей ікон, там XI-XII століття, і у нас сучасне мистецтво. Людина, коли приїжджає, вона, коли це все відвідує, ніби в Парижі побувала.

Інклюзія. Ну, тут зрозуміло, треба працювати. Ліфт бачили наш.

Ми залучаємо споживача до створення музею. Тобто антологію художника нам пишуть, і ми робимо історію українського мистецтва за рахунок наших відвідувачів.

Інновації бачили сьогодні, у нас багато є різних, ну ... *(нерозбірливо)*.

Видавнича діяльність – зрозуміло.

Комерціалізація. Ну, у нас Макаревич виступав, багато виступало театрів, виступають, ми продаємо сувеніри. Взагалі в світі 30 відсотків доходу музеї мають від квитків, 30 від сувенірів і 30 від харчування і здачі орендних площ.

Почалася війна, це наше KFC, ми провели 150 артівників, це кожен день ми проводили івент для того, щоб психологічно стабілізувати людей. Вони сюди підходили, хтось співав, хтось танцював, щось ліпили і робили всяке різне.

Ну, отаке моє бачення, як має будуватися музей.

Дякую за увагу. Може, питання?

ПОТУРАЄВ М.Р. Я думаю, що питання точно є. Але давайте, знаєте, зробимо з питаннями так, як роблять з монетками в Римі або будь-де: залишимо це для того, щоб приїхати до вас в наступний раз. Бо нас чекають на наступній локації. Ну це чесно, друзі, це працює. Я ніколи, де б я не був,

не кидаю нікуди монетки. Не тому, що мені монеток жалко, а тому, що мені жалко екологію і міське середовище. Але я завжди залишаю щось незробленим, і це працює, повірте мені. Якщо ти свідомо щось залишаєш незробленим в тому місці, де ти є, то ти обов'язково повертаєшся і закінчуєш справу.

Ірино Мирославівно.

КОНСТАНКЕВИЧ І.М. Якщо дозволите, товариство, у мене одна репліка. Я як містянка, я лучанка, тривалий час бачу те, що ви не можете спостерігати, бо ви приїжджаєте в Луцьк раз в п'ять років, а я бачу це частіше, як музей, музей конкретно Корсаків впливає на зміну навколишнього середовища. І коли ми говоримо про роль музеїв, то я би говорила про те, що музеї і зокрема конкретно цей музей виставляють своєрідну планку – естетичну, етичну, інтелектуальну. І до тієї планки усі мусять підтягуватися.

Пане Вікторе, ви виставили її музеям, ви виставляєте її в університеті. Це ще один напрямок роботи, тому що в нашому університеті є проекти, створена лабораторія, бібліотека, заведений і проплачений Інтернет. Тобто це уже робота з молоддю. Тобто до усіх тих напрямків, які ви скромно окреслили, додається ще багато інших. Це підтягуються наші громади, це підтягуються інші кластери. Тому по суті якщо я раніше була впевнена у тому, що навколо освітніх закладів формується середовище, яке генерує нові змісти і змінює суспільство, то тепер я бачу, що оцей сегмент зайняв музей Корсака на Волині, і я думаю, що і в Україні.

Дякую вам, дякую вашій родині, дякую за все, що ви робите для нас, це дуже важливо, і головне, за оці маркери, за цю високу планку. Спасибі.

ПОТУРАЄВ М.Р. Колеги, я на цьому оголошую перерву і...